UPPSALA
UNIVERSITET

Historiska Institutionen
Uppsala Universitet

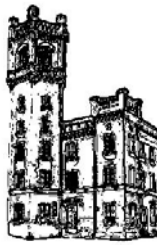

Svenska lektorat vid tyska universitet 1933-1945

Ett par empiriska kapitel och en kort inledning

Avhandlingsavsnitt
Författare: Andreas Åkerlund
Ventileras på SEC-seminariet
onsdagen den 10 december 2008

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning 1

Inledning 3

Korta läsanvisningar 3
Syfte, teori och frågeställningar 3
Det vetenskapliga fältet och politiken 4
Preliminära frågeställningar 6
Preliminär innehållsförteckning för avhandlingen 7

Det nationalsocialistiska maktövertagandet och lektoraten 13

Inledning 13
Maktövertagandets följder för de tyska universiteten 13
Det svenska lektoratet i Greifswald 15
Stellan Arvidsons avskedande 15
Johannes Paul - omorganisering och nazifiering av institutet 19
Lektoratet i Berlin i centrum för tysk-svensk kulturpolitik 1933-35 21
Vilhelm Scharps avskedande och återanställning 21
Tyska protester mot Vilhelm Scharps avsked 24
Vilhelm Scharp som politisk garant för Bernard Ohling 26
Uppropet ”Vi Sveriges kulturattachéer” 27
Slutsatser 29

Lektoraten och den nationalsocialistiska vetenskapen 31

Inledning 31
Den ”nordiska vetenskapen” och lektoratet i München 31
Den politiska kontexten - Walther Wüst som dekan 32
Herman Hansson - stipendiaten som blev lektor 33
Otto Höfler blir professor 35

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Misstämningar i de svensk-tyska kontakterna 37
Stig Wikander blir lektor 38
Slutsatser 43

Källor och litteratur 45

Arkivkällor 45
Tryckt material innan 1945 46
Tryckt material efter 1945 47

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

KAPITEL 1

Inledning

Korta läsanvisningar

Det här avhandlingsavsnittet består av en preliminär innehållsförteckning samt ett flertal delundersökningar. Jag själv skulle vilja påstå att de empiriska kapitel jag presenterar här är färdiga på så sätt, att det knappast kommer att dyka upp nytt material som har bäring på dessa undersökningar. Däremot kan mycket väl slutsatser, presentation och liknande saker ändras.

Det jag skulle vilja ha hjälp med av seminariet är framför allt förhållandet mellan avhnadlingens syfte, teori och frågeställningar å ena sidan och de resultat jag presenterar i de empiriska kapitlen å den andra. Eftersom denna text innehåller två ganska långa empiriska delar är den ganska lång. Känn er därför inte tvingade att läsa dessa noggrant, utan en kursiv läsning och/eller utelämnande av ett av kapitlen tror jag räcker för att diskutera frågor av en mer övergripande natur. Om ni tänker hoppa över ett kapitel rekommenderar jag att ni hoppar över det kapitel som handlar om maktövertagandet 1933 och går direkt på kapitlet som handlar om lektoratet i München, eftersom det är teoretiskt intressantare.

Syfte, teori och frågeställningar

Syftet med min avhandling är att undersöka de svenska lektoraten i det nationalsocialistiska Tyskland som objekt för svensk och tysk politik. Undersökningsobjektet utgörs av de 10 lektorat vid tyska universitet vars innehavare var svenska medborgare under perioden 1933-1945. De svenska lektoraten är ett intressant undersökningsobjekt på grund av deras position mellan två stater, varav den ena var en diktatur och den andra en demokrati. Lektoraten och deras innehavare, det vill säga lektorerna, hade även en annan position mellan två sfärer, nämligen den vetenskapliga och den politiska. En

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

undersökning av vilka politiska krafter som försökte påverka lektoraten och lektorerna, hur denna påverkan såg ut och varför detta skedde är därför både ett bidrag till forskningen om de svensk-tyska kontakterna under den nationalsocialistiska diktaturen samt till forskningen om förhållandet mellan universitetsvärlden och politik på ett allmänt plan.

Det vetenskapliga fältet och politiken

För att undersöka politisk påverkan av lektoraten krävs en teori om deras inbördes förhållande, det vill säga en teori om hur vetenskap och politik står i relation till varandra. Utgångspunkten i min undersökning är att vetenskapsvärlden ska förstås som det Pierre Bourdieu har kallat ett vetenskapligt fält; det vill säga en egen social värld med egna lagar och förhållningsregler. Inom detta fält förs en ständig kamp om fältets inriktning och utseende. Kampen gäller vad som är god vetenskap, hur denna utövas och vad som är giltiga undersökningsobjekt och metoder. Den relativa makten över fältet, det vill säga möjligheten att förändra fältets utseende, beror på den enskilde aktörens tillgångar, även kallat kapital. Enligt Bourdieu äger två typer av kapital giltighet inom det vetenskapliga fältet. Det ena är det han kallar det symboliska kapitalet, det vill säga den av andra forskare tillskrivna förmågan att utöva vetenskap. Den andra giltiga kapitaltypen kallar Bourdieu för institutionellt vetenskapligt kapital, och denna kapitalform beskriv bäst som makten över vetenskapsvärldens produktionsmedel och infrastruktur. Exempel vore kontroll av forsknings- och lönemedel, tjänstetillsättningar, forskningsresor och publikationskanaler.[1]

Denna andra kapitaltyp är central för att kunna förstå hur en politisk påverkan av universitets- och vetenskapsvärlden fungerar. En av de huvudsakliga anledningarna till att det institutionella vetenskapliga kapitalet fungerar, är nämligen att det vetenskapliga fältet inte är autonomt, utan är beroende av andra områden i samhället. Stater, företag och andra typer av intresseorganisationer garanterar dess fortsatta existens med pengar och material. Om man vill undersöka vilka möjligheter utomstående aktörer har för att påverka universitetsvärlden gäller det alltså att utforska vem som har kontrollen över det institutionella kapitalet, det vill säga de resurser som ställs till vetenskapsvärldens förfogande av stat, stiftelser och så vidare. Här handlar det om att identifiera de forskare och universitetsanställda som Bourdieu kallar forskningsadministratörer, vars makt bygger på kontroll över pengar och tjänster och därmed i slutändan över de andra forskarnas karriärer.[2] Dessa personer har en nyckelroll bär det gäller politiskt inflytande över vetenskapen.

[1] Jfr. Bourdieu 1998, s. 36.

[2] Jfr. Bourdieu 1998, s. 32 och s. 36. Se även Bourdieu 2004, s. 57-58.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Den stora fördelen med att undersöka enskilda individer är att även om den vetenskapliga och den politiska sfären kan skiljas åt på ett teoretiskt plan så är det i praktiken ofta så att de flyter ihop på ett personellt dito. Akademiker kan mycket väl ha politiska syften med sin verksamhet, eller åtminstone använda sig av politiskt motiverad retorik för att uppnå en fördel inom den vetenskapliga sfären. Särskilt inom de human- och samhällsvetenskapliga ämnena återfinns denna koppling mellan politik och vetenskap, då dessa i jämförelse med naturvetenskaperna besitter en lägre grad av autonomi.[3] Likaså kan politiker, statstjänstemän eller politiska organisationer ha ett intresse av att använda sig av personer eller företeelser som återfinns inom den vetenskapliga sfären för politiska syften. I många fall kan personer inneha poster inom både universitetsvärlden och den politiska världen, vilket gör en sträng uppdelning i två olika sfärer meningslös. Som Mitchell G. Ash har betonat har en ansats som fokusserar på personer och deras praktiska handlande även den fördelen att den inte får de verksamma inom den akademiska världen att framstå som passiva offer för politiska händelser, utan snarare som agerande subjekt.[4] En annan fördel är att det här inte konstrueras en motsättning mellan vetenskapsexterna och -interna förklaringsfaktorer, utan att universitets- och vetenskapsvärlden integreras i ett större socialhistoriskt sammanhang.[5] Här är det viktigt att ta hänsyn till sambanden mellan de möjligheter för den enskilde forskaren som står till buds inom den vetenskapliga världen och de samhälleliga förutsättningarna, till exempel det politiska systemets utformning, i stort. Ett exempel tas upp av Norbert Elias som pekar på stora skillnader i möjliga karriärvägar mellan forskare i diktaturer och demokratier.[6]

Som man ser kommer min undersökning alltså att vara inriktad på hur politiskt handlande påverkar den akademiska verksamheten. Fokus ligger därmed inte på hur politisk ideologi eller politiska idéer slår igenom i den undervisning som bedrivs vid universiteten eller hur samma ideologi påverkar vetenskapliga resultat. Ett av avhandlingens centrala teman är det institutionella vetenskapliga kapitalets form och användning. Därmed är undersökningen ett bidrag till utforskningen av det man skulle kunna kalla gråzonen mellan det vetenskapliga fältet och de omkringliggande samhälleliga områdena och inte en undersökning av det vetenskapliga fältet som sådant.

---

[3] Jfr. Bourdieu 2004, s. 87.

[4] Jfr. Ash 2001, s. 117. För en diskussion om denna subjektorienterade historieskrivning, se Szöllösi-Janze 2000, främst s. 20-21.

[5] Jfr. Ash s. 119. Se även Ash 1996.

[6] Elias 1982, s. 45-48.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Preliminära frågeställningar

Ur ovanstående diskussion framgår att om man vill undersöka förhållandet mellan vetenskap och politik på ett praktiskt plan måste man först identifiera de aktörer som kontrollerar det institutionella kapital som hade betydelse för lektoratens inrättande och upprätthållande. Mer konkret handlar det om att undersöka vilka personer och organisationer som hade ett intresse av att utöva inflytande över lektoratens tillsättning och verksamhet. Det är viktigt att framhålla att dessa personer kan återfinnas både på svenskt och tyskt håll och både inom och utanför respektive statsförvaltning. Nästa steg i analysen är att klargöra aktörernas syften för att förstå vari detta intresse bottnar. I ett sista steg gäller det att identifiera de makt- och styrningsmedel dessa aktörer använde sig av för att förstå hur detta inflytande utövades. Med andra ord handlar det här om att närmare beskriva det institutionella kapitalets utseende och användning. Viktigt för undersökningen blir även att inbegripa lektorerna själva som aktörer. Detta eftersom deras handlingar och inställning är i högsta grad bestämmande för hur lektoratet kan påverkas. Dessutom kan de själva mycket väl ha haft en politisk agenda eller poster i politiska organisationer eller föreningar utanför universitetet.

Utifrån syfte och ovan nämnda tankar har jag tagit fram följande huvudfrågor som ska besvaras i avhandlingen:

Vilka organisationer och personer i Tyskland och Sverige försökte påverkaoch kontrollera lektoratens tillsättning och lektorernas arbete, varför ville man göra detta och hur skedde denna påverkan rent praktiskt?

Hur ställde sig de svenska lektorerna till de politiska krav som ställdes på dem från svenskt och tyskt håll?

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Preliminär innehållsförteckning för avhandlingen

1. Inledning (ca 30 s.)

1.1. Formulering av huvudfrågor

1.2. Forskningsläge

1.3. Konceptualisering och teoridiskussion

2. Lektoratens förhistoria (ca 1913-1933) (ca 30 s.)

Idén med det här kapitlet är att ge en bild av hur lektoraten inrättades, varför de fanns, vilka organisationer som var inblandade i deras existens samt vad ett arbete som lektor innebar. Poängen är att kunna visa att lektoraten inte var ”opolitiska” inrättningar innan maktövertagandet, utan ofta var förknippade med politiska önskemål.

2.1. Nordistiken som del av Germanistiken i Tyskland

Innehåller en beskrivning av inrättandet av de första lektoraten i Tyskland. Rent ämneshistoriskt kan behovet av lektorat komma ur två källor. Den ena är den koppling mellan skandinavistik och germanistik som fanns i Tyskland sedan början av 1800-talet, där studiet av gamla skandinaviska, främst isländska, källor ansågs ge en bild av det ”urgermanska” samhället. Den andra är den vurm för det moderna Skandinavien, d.v.s. länder, litteratur och kultur som fanns bland den tyska befolkningen i stort sedan slutet av 1800-talet. Framför allt ska jag visa att lektoraten många gånger inrättades med motiveringen att de skulle främja kontakterna med Sverige i allmänhet. Detta gäller inte minst de nordtyska lektoraten (Kiel, Rostock och Greifswald) som är en del av en större tysk satsning på ”utlandsvetenskap”.

2.2. Riksföreningen för svenskhetens bevarande och lektoraten

Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet var en organisation som hade som mål att bevara den svenska kulturen bland emigranter och att sprida det svenska språket i utlandet. För detta ändamål stiftade man pengar för lektoraten och anordnande konferenser för lektorerna. I detta kapitel beskrivs föreningen, dess kulturpolitiska mål samt lektorernas tilltänkta roll som förmedlare av svensk kultur.

2.3. Vad gjorde en lektor? Arbetsuppgifter och ställning

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Här ska, så gott som möjligt utifrån ett disparat källäge, lektorernas arbetsuppgifter beskrivas. Främst handlar det om hur undervisningen såg ut (oftast uppdelat i språk, realia och litteratur) men även här kommer jag in på de kulturpolitiska önskemålen från riksföreningens sida, men mer på deras praktiska omsättning.

Här ska dessutom systemet med utlandslektorer beskrivas generellt. Den viktigaste aspekten är lektoratens funktion som karriärstjänst för yngre akademiker. En exkurs om innehållet i de böcker som användes inom undervisningen är också planerad.

3. Maktövertagandet 1933. Hur påverkades de svenska lektoraten? (ca 20 s.)

Det här kapitlet inleds med en allmän text om hur maktövertagandet påverkade det tyska universitetssystemet. Särskild vikt ska läggas vid utrensningarnas följder, humanioras svaga ställning och det upplevda behovet av självanpassning bland många humanister till ofta inte uttalade nazistiska önskemål. Hela kapitlet är till för att visa att de svenska lektorerna drabbades av de politiskt motiverade utrensningarna i samma utsträckning som tyska akademiker.

3.1. Stellan Arvidsons avskedande från Greifswald

Här beskrivs hur och varför lektorn Stellan Arvidson i Greifswald avskedas. Anledningen var öppen kritik av Hitler och nazismen i svenska tidningar och vid offentliga framträdanden. Dessutom kommer jag att behandla viktiga nyckelpersoner vid de ”nordiska utlandsinstituten” i Greifswald. Främst är detta historikern Johannes Paul som ledde det svenska institutet under hela undersökningsperioden. Paul var nazist, aktiv i den tyska propagandan mot Sverige och strävade öppet efter att få över en svensk nazist som lektor efter Arvidsons avskedande.

3.2. Scharp och Welin-affären i Berlin

i det här kapitlet beskrivs turerna kring Vilhelm Scharps avskedande och återinsättande som lektor. Görings försök att få den svenske nationalsocialisten Malte Welin anställd vid Friedrich Wilhelms-universitetet i Berlin lyckas först, men rivs sedan upp eftersom man på tyska UD fruktar att få den svenska opinionen emot sig. Här kommer dessutom Scharps agerande mot den svenske lektorns i Jena, Nils Kjellmans upprop ”Vi Sveriges kulturattachéer” att beskrivas.

3.3. Slutsats

Maktövertagandet och politiseringen av universiteten innebar även en politisering av lektoraten. Framför allt blir slutsatsen att

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

vänsterinriktade/demokratiskt inställda lektorer löpte risk att avskedas av politiska skäl, vilket också skedde i ett fall.

4. De svenska lektoraten som objekt för statlig politik (1933-1939) (ca 30 s.)

Efter maktövertagandet uppstår någonting som skulle kunna beskrivas som en mellanstatlig kamp om lektoraten. Händelserna kring maktövertagandet får den svenska staten att agera och försöka tillskansa sig kontroll över lektorerna i utlandet. Samtidigt införs från tysk sida en hårdare kontroll av anställda universitetslärare i allmänhet. Speciellt för de svenska lektoraten är att det finns försök fråm REM och AA att använda dem som argument i de nazistiska försöken att få kontroll över de tyska lektoraten i Sverige.

4.1. Upplysningsnämndens grundande som reaktion på maktövertagandet

Efter initiativ från Vilhelm Scharp och historieprofessorn Sven Tunberg grundades 1935 nämnden för spridande av upplysning om Sverige i utlandet, hädanefter kallad upplysningsnämnden. Denna nämnd, som sorterade under både UD och ecklesiastikdepartementet, kom att vara det statliga organ som försökte övervaka lektorernas verksamhet fram till Svenska institutets grundande 1945. Här beskrivs förhistorien och turerna kring upplysningsnämndens grundande och Scharps roll i det hela. Centrala är här de tre förberedande konferenser som ägde rum 1934. De utförliga protokollen från dessa konferenser ger en bra bild av svensk kulturpolitik och hur man ämnade agera i framtiden vad gällde lektorerna och tillsättningen av lektoraten i utlandet.

4.2. Upplysningsnämndens syfte och arbetssätt

Lite mer ingående om nämndens organisation, vilka som är med, hur man arbetar och med vem. Viktiga aktörer är Vilhelm Scharp, Vilhelm Lundström, Eric von Post samt Karl August Damberg som var pressattaché i Berlin. Centralt är lektorernas fördelar vad gäller tjänsteår, resor, undervisningsmaterial och filmutlåning samt nämndens samarbete med riksföreningen.

4.3. Tyska universitetsreformer och försök till en kulturöverenskommelse i lektorsfrågan 1936-38

Strukturella universitetsreformer leder till att utnämnandet av lektorer i Tyskland läggs direkt under utbildningsminister Bernhard Rust. Det finns diskussioner om huruvida utländska lektorer måste svära trohetsed till Hitler.

Här finns även en beskrivning av förhandlingarna om ett reciprokt kulturavtal mellan Sverige och Tyskland 1936-38. Förhandlingarna slutar med ett nej från svensk sida med hänvisning till svensk universitetslagstiftning.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

4.4. Slutsats

Maktövertagandet ledde till en starkare statlig inblandning i tillsättningen av lektorer från både svensk och tysk sida. De tyska försöken att få till ett avtal är dock inte framgångsrika. Sverige har tillskansat sig mycket kontroll över lektoraten i Tyskland, främst p.g.a. de fördelar en statlig svensk lektor har samt de tyska universitetens dåliga ekonomi.

5. Lektoraten och den nationalsocialistiska vetenskapen (1933-1939) (ca 40 s.)

I föregående kapitel beskrevs de statliga försöken att kontrollera lektoraten. I detta fokusseras istället de initiativ som fanns från andra aktörer att kontrollera lektoraten för sina egna syften.

5.1. Lektoratet i München 1936-1939

I detta kapitel beskrivs inrättandet av lektoratet i München som i så mån är speciellt att det inrättas av två forskare med starka kontakter med nazismen, Walther Wüst och Otto Höfler. Wüst var iranist och ordförande i SS forskningsorganisation Ahnenerbe medan Höfler var germanist och även han aktiv inom organisationen. I samband med Otto Höflers flytt från Kiel till München vill denne ha ett skandinaviskt lektorat. På grund av ekonomiska problem låter man Humboldt-stipendiaten Herman Hansson agera lektor vilket denne gör under två år. Efter Hanssons bortgång inrättas inget lektorat, utan den svenske iranisten Stig Wikander får ett ”Lehrauftrag” som denne verkar ha haft i ett år. Inget lektorat inrättas nu heller, utan Wikander flyttar efter sommaren 1939. Wikander hade sedan tidigare kontakter med Höfler, Wüst och Ahnenerbe. Slutsatsen blir att man här valde ut personer med rätt politisk uppfattning. Ska sättas i samband med Wüsts strävan att inrätta en nationalsocialistisk fakultet.

5.2. Striden om tillsättningen av lektoraten i Jena och Leipzig

Fram till 1936 delade Leipzig och Jena lektor. När Nils Kjellman sade upp sig 1936 föll denna lösning, eftersom Leipzig valde att dela lektor med handelshögskolan i staden. Jena är berömt som ”det bruna universitetet” och en av de berömdaste var Bernhard Kummer, som vid denna tidpunkt försökte bygga upp en avdelning för fornnordistik. Kummer pläderade för att man iäven i fortsättningen borde ha en svensk som lektor, men detta stupade på en för låg lön. Från svenskt håll kunde riksföreningen tänka sig att betala något, men bara om jobbet gick till Lundströms gamle kompis Erich Günther, som var tysk. Kummer vägrade med motiveringen att en tysk inte kunde förmedla den skandinaviska anden till hans studenter. Lektoratet förblev därför obesatt då

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

UN vägrar att lysa ut det och ta fram en kandidat. Jena kröp till korset 1939 och anställde Günther.

5.3. Johannes Paul och de nordiska utlandsinstituten i Greifswald

5.4. Alexander Mutén och det nordiska institutet i Rostock

Alexander Mutén var sedan 1932 lektor i Rostock. Vid detta universitet fanns sedan 1933 planer på att profilera sig som ett nordiskt universitet vid sidan av Kiel och Greifswald. I sin strävan att uppnå en högre akademisk position och professorstitel började Mutén under slutet av 1930-talet att engagera sig i dessa planer. Upprepade gånger ansökte universitetet i Rostock om professorstitel för Mutén och lyckades också 1944 utverka en honorarprofessur som på grund av krigsslutet dock föga gagnade Muténs karriär.

5.5. Slutsats

Det fanns försök att politisera lektorerna och att binda in dem i den vurm för det germaniskt/nordiska som fanns i 3:e Riket. Om dessa försök var framgångsrika berodde mycket på professorn, resp. kombinationen professor/lektor. Ibland stupade dessa på dålig ekonomi d.v.s. på svenska eller tyska statens ovilja att betala och ibland på order från högre ort.

6. Det andra världskriget (1939-1945) (ca 20 s.)

6.1. Krigets följder för de tyska universiteten

I detta kapitel beskrivs hur det Andra världskriget påverkade verksamheten vid de tyska universiteten. Det handlar om inställd undervisning, sjunkande studentantal, krigstjänst för lärare, ”krigsviktiga insatser” osv. Poängen här är att visa hur kriget gör att tyska aktörer förlorar intresset för de svenska lektoraten vilket ger svenska staten en ännu större kontroll.

6.2. Krigets påverkan på upplysningsnämndens arbete och de svensk-tyska kontakterna

Här beskrivs hur upplysningsnämnden underordnas statens informationsstyrelse (SIS). 1940 dör Vilhelm Lundström och diplomaten Sven Grafström blir ny medlem i nämnden. De tyska försöken till kulturavtal och påverkan av lektorstillsättningarna mattas av.

6.3. Krigets påverkan på enskilda lektorat

Här beskrivs hur kriget påverkade lektoraten i tyskland. 1939 införs ett temporärt uppehåll i undervisningen vid många universitet. Undervisningen återupptas dock 1940. Vissa lektorer väljer att inte återvända. Ett lektorat (Marburg) läggs ned. Senare under kriget påverkas undervisningen av

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

bombkriget (t.ex. träffas institutet i Berlin av en bomb och samma gäller lektor Anderssons privatbostad i Leipzig, och lektor von Schenks hus i Mannheim). Därtill kommer livsmedelsknapphet, viseringsproblem och allmän oro.

6.4. Upplysningsnämndens upplösning och Svenska Institutets grundande

1943 tillsattes den så kallade amerikakommissionen som skulle se över Sveriges förhållande till transatlantiska makter, alltså främst till USA, men även till Latinamerika. En av denna kommissions slutsatser var att Sveriges utlandsinriktade kulturpolitik måste omorganiseras. Ur denna kommission kom initiativet till Svenska Institutet, som grundades 1945 som ett samarbete mellan stat och näringsliv. Upplysningsnämnden lades ned i samband med detta och dess arbete övertogs av SI.

6.5. Slutsats

Upplysningsnämndens arbete riktar efter 1939 in sig mer på praktiskt stöd till de enskilda utlandslektorerna, främst p.g.a. de försörjningsproblem kriget för med sig. Det är dessa matsändningar, hjälp med visering osv. som till slut ger den svenska staten i princip full kontroll över tillsättningarna i Tyskland. De flesta lektorer fortsätter sitt arbete trots kriget, i vissa fall övertalade av svenska UD. De tyska myndigheterna och representanter för nazistiska organisationer intresserar sig inte för lektoraten på samma sätt som tidigare, antagligen därför att kriget för med sig viktigare frågor och akutare problem. Krigets slut, amerikaundersökningen och Svenska Institutets grundande är en logisk slutounkt för avhandlingen.

8. Slutdiskussion (ca 10 s.)

Total ca 180 s.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

KAPITEL 3

Det nationalsocialistiska maktövertagandet och lektoraten

Inledning

Det nationalsocialistiska maktövertagandet ändrade förutsättningarna för hela det akademiska Tyskland och så även för de svenska lektoraten. I detta kapitel ska dessa förändrade förutsättningar behandlas. Viktigast är naturligtvis att beskriva hur lektoraten direkt påverkades av de politiska förändringarna, men också att klargöra hur situationen för humaniora i allmänhet såg ut. Detta eftersom det är i och med maktövertagandet som en ny agenda sätts för förhållandet mellan politik och vetenskap i Tyskland i stort. Kapitlet ska i linje med tidigare forskning visa att det politiska tryck som fanns på vetenskaperna i Tyskland inte var jämnt fördelat över lektorerna, utan att det såg mycket olika ut beroende på person och plats.

Maktövertagandets följder för de tyska universiteten

Den 30 januari utsåg rikspresidenten Paul von Hindenburg NSDAP:s ledare Adolf Hitler till tysk rikskansler. Från och med detta datum, ofta benämnt det nationalsocialistiska maktövertagandet, inleddes en omorganisering av den tyska staten enligt nationalsocialistiska ideal. Denna förändring hade långtgående följder för hela det tyska samhället i stort, för universiteten och i förlängningen för de svenska lektoraten.

För universitetens del präglades de första åren efter maktövertagandet framför allt av förändringar i personalen. Redan under Weimarrepubliken hade den nationalsocialistiska studentorganisationen NSDStB (”Nationalsozialistischer Deutscher Studentenbund”) stört och bojkotterat undervisning som gavs av

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

judiska eller på annat sätt för dem oönskade universitetslärare. Målet med en sådan bojkott var att visa att läraren inte hade studenternas förtroende och oroligheterna ledde ofta till att universitetet gav lärarna ledigt för att återställa lugnet. Efter maktövertagandet intensifierades dessa aktioner från studenterna och dessa politiska hetskampanjer mot ”otyska” högskolelärare ledde ofta till att dessa gav upp och sade upp sig eller till att universiteten såg sig tvingade att avskeda dem.[7]

Större inflytande över personalen på universiteten hade dock en ny lag. Den 7 april 1933 trädde lagen ”Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums” (hädanefter förkortad BBG) i kraft. Denna lag, som kan översättas med ”Lagen om återinrättandet av yrkestjänstemannakåren” reglerade vem som fick vara anställd inom den tyska statsförvaltningen och riktade sig främst mot de grupper som av nationalsocialisterna uppfattades som statens fiender. Dess paragraf 3 är mest känd som ”arierparagrafen”, eftersom den förbjöd ”icke-arier” att inneha statstjänst i Tyskland. Hädanefter skulle aspiranter till en tjänst inom den tyska staten kunna bevisa rent ”ariskt”, det vill säga i praktiken icke-judiskt, påbrå. Denna paragraf kompletterades av paragraf 4 som gjorde det möjligt att avskeda statstjänstemän som inte ”helt och fullt” stödde den nya staten. Universitetsvärlden och de anställda professorerna, forskarna och lektorerna kom därmed i någon mån att påverkas av dessa regleringar. Endast ”arier” som helt och fullt stödde den nya staten hade därefter rätten att verka vid tyska universitet.[8]

Inom den tyska universitetsvärlden avskedades eller förtidspensionerades ca 15 % av all akademisk personal med stöd av BBG. Lagen var dock endast ett av flera verktyg som användes för att bli av med oönskad högskolepersonal. Även rena svepskäl som sinnessjukdom, utländskt medborgarskap och frånvaro, det vill säga brott mot undervisningsplikten, användes som avskedsskäl. Istället för de avskedade anställdes politiskt önskvärda personer, ofta med medlemskap i NSDAP.[9]

Det nationalsocialistiska maktövertagandet och det faktum att NSDAP blev största parti efter riksdagsvalet den femte mars 1933 ledde till att antalet ansökningar om medlemskap i partiet steg markant. Bland dessa så kallade ”Märzgefallenen” (marsfallna), det vill säga personer som ansökte om medlemskap efter valet i mars, fanns många universitetslärare och andra statsanställda. Nyare beräkningar tyder på att ca 20 % av alla statsanställda och därav 30 % av alla lärare, universitetslärare inbegripet, var medlemmar i NSDAP vid årsskiftet 1933/34. Det är uppenbart att många av dessa personer

[7] Parak 2004, s. 202 ff.

[8] Jfr. Lundgreen 1985, s. 12-13. Lagen finns tryckt i sin helhet i Buschmann 2000, dokument nr 36.

[9] Jfr. Parak 2004, s. 202 ff, s. 225 ff.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

inträtt i partiet av rädsla för att förlora arbetet eller för att förbättra sina karriärmöjligheter snarare än av politisk övertygelse.[10] Den stora ökningen visar därmed på någonting viktigt. För vissa akademiker betydde maktövertagandet och BBG förföljelse och avsked på politiska grunder. För andra däremot öppnade sig en möjlighet att snabbt göra karriär, en möjlighet som framför allt yngre akademiker utan fast inkomst verkar ha tagit fasta på.[11]

Det svenska lektoratet i Greifswald

Ernst Moritz Arndt-universitet i Greifswald var ett av de tyska universitet som hade ett speciellt institut för nordiska studier, det så kallade nordiska institutet (Nordisches Institut). Det grundades 1918 som en del i en större tysk satsning på studiet av utländska förhållanden och vid universitetet verkade sedan 1919 även en lektor för svenska. Institutet bestod av fyra underavdelningar för Danmark, Island, Norge och Sverige. Ursprungligen ingick också Finland, men 1922 hade ett separat institut för finlandskunskap (Institut für Finlandkunde) grundats.[12]

Hur detta nordiska institut påverkades av maktövertagandet är av särskilt intresse. Framför allt eftersom det är det enda fall där en svensk lektor avskedas som en följd av maktövertagandet och eftersom händelseutvecklingen vid institutet uppvisar många av de mekanismer för politisk påverkan av universiteten som tidigare forskning kommit fram till. Detta gäller inte minst den nationalsocialistiska studentorganisationens NSDStB:s viktiga roll vid fördrivandet av oönskade lärare.

Stellan Arvidsons avskedande

Svensk lektor i Greifswald vid tidpunkten för maktövertagandet var Stellan Arvidson som hade haft lektoratet sedan 1930. Liksom många andra av de svenska lektorerna kombinerade han sin lektorsverksamhet med forskning. För litteraturvetaren Arvidson var Greifswald en ideal ort eftersom han vid denna tidpunkt studerade Thomas Thorilds verk vilket han framhöll för Vilhelm Lundström när han sökte tjänsten.[13] Vid tidpunkten för maktövertagandet var Arvidson tjänstledig och befann sig i Sverige för att genomgå det pedagogiska

[10] Jfr. Falter 1998, s. 613-614.

[11] Jfr. Schreiber 2008, s. 38.

[12] Se Friese 1993, s. 111-115. I avhandlingen kommer detta instituts grundande att beskrivas närmare i kapitel 1 i samband med att lektoratens förhistoria behandlas.

[13] Brev till Vilhelm Lundström från Stellan Arvidson 1930-02-27, GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Stellan Arvidson. Thomas Thorild var efter utvisningen från Sverige bibliotekarie i Greifswald mellan 1796 och 1808, se Friese 1993, s. 110.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

provåret för skoltjänst.[14] Hans vikarie för vinterterminen 1932/33 var Ivar Harrie, sedermera chefredaktör för tidningen Expressen.[15]

Arvidson hade studerat i Lund och hade där varit med både i den lokala Clarté-föreningen och i den socialdemokratiska studentklubben där han även varit ordförande.[16] Under sin tid som lektor blev Arvidson även redaktör för tidskriften Clarté.

Det faktum att Arvidson var politiskt aktiv socialist var det som skulle leda till hans avskedande. Under 1932 och 1933 hade han publicerat ett par artiklar i Clarté där han kritiserade både den italienska fascismen och den tyska nationalsocialismen.[17] Särskilt i artikeln ”Katastrofen”, skriven som reaktion på maktövertagandet, gick Arvidson till angrepp mot den tyska nazismen och kallade maktövertagandet för ”det största nederlag som europeisk arbetarrörelse hittills lidit”[18]. Arvidson och hans kollega vid Clarté, Erik Blomberg, häcklades för sina ståndpunkter av signaturen Henrik i *Dagens Nyheter* den 31 mars 1933, för att de lär ha ”rekommenderat svenska folket att snarast möjligt utbyta demokratin mot ’proletariatets diktatur’”. En karikatyr av Arvidson och Blomberg visar hur de som små sparvar hade försökt blanda sig i den världspolitiska trandansen, genom att ställas sig emot Hitler och Göring, porträtterade som just tranor. [19]

[14] Se ”Bericht über die Angelegenheit des Lektors D:r Stellan Arvidson”, skriven av Leopold Magon 1933-05-10, s. 5, UAG, PA 1.

[15] Se brev från rektor 1932-10-24, UAG, R 1010.

[16] Se Stenholm 1998, s. 86 samt Oredsson 1996, s. 15 och s. 21.

[17] Arvidson 1932, Arvidson 1933.

[18] Arvidson 1933, s. 11.

[19] ”Sparvar i Tranedansen”, i *Dagens Nyheter* 1933-03-31.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Bild 1: Karikatyren ”Sparvar i tranedansen” ur *Dagens Nyheter* 31 mars 1933

Arvidsons politiska aktivitet i Sverige gick inte obemärkt förbi i Greifswald efter det att NSDAP kommit till makten. Framför allt karikatyren i *Dagens Nyheter* gjorde studentföreningen i Greifswald uppmärksam på hans person och hans antinazistiska inställning. Med anledning av karikatyren började föreningens nordiska utskott ”nordisches Amt”, att samla material mot Arvidson vilket senare överlämnades till REM i Berlin. När Arvidson skulle resa tillbaka till Tyskland på våren 1933 förvägrades han av myndigheterna att resa in i landet med motiveringen att han i tidningar och föredrag angripit den nya tyska regeringen. Av en av de lokala tidningarna beskrevs han som ”tyskhetsare”.[20] Myndigheterna vägrade även att betala ut hans innestående lön och Arvidson sades sedemera officiellt upp av universitetet.[21] Med anledning av uppsägningen publicerade studentkårens nordiska utskott i maj 1933 en artikel i *Greifswalder Universitäts-Zeitung*, i vilken man inte bara tog på sig äran för Arvidsons avskedande, utan även krävde, som man uttryckte det, en

[20] ”Der bisherige Lektor für Schwedisch als Deutschenhetzer entlassen”, i: *Pommersche Zeitung* 1933-04-26. Klipp i: GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Johannes Paul.

[21] Stenholm 1998, s. 86-87, Höll 1997, s. 22.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

”nyordning som bättre skulle tjäna det nordiska institutet och därmed de tysk-nordiska förbindelserna”[22].

Arvidsons avskedande fick följder för den som en gång anställt honom. Föreståndaren för det nordiska institutet, germanisten Leopold Magon, kritiserades kraftigt för det inträffade. I en lång redogörelse över händelserna framhävde Magon att det som varit utslagsgivande vid Arvidsons anställning hade varit hans vetenskapliga och pedagogiska färdigheter. Vad gällde den politiska inställningen, skrev Magon, hade man vid anställningstillfället endast haft motsägelsefulla utsagor om Arvidsons aktiviteter under dennes studenttid. Utlåtanden hade inhämtats bland annat från den svenske pastorn i Kiel, där Arvidson verkat som lektorsvikarie vinterterminen 1928/29 och från professor Liljegren i Lund. Därvid hade framkommit att Arvidson visst var demokrat, men att han hade avhållit sig från politisk verksamhet under sin tid som vikarierande lektor i Kiel. Magon dock för säkerhets skull även fått Arvidson att lova att han skulle avstå från all politisk verksamhet under sin tid i Greifswald. Därför kunde man inte, enligt Magon, ha vetat att Arvidson hade agerat ”tyskfientligt” under sina semesterresor till Sverige, särskilt inte eftersom institutet inte hade den tidskrift han publicerat sina artiklar i.[23]

Liksom Arvidson motarbetades även Magon av studentföreningen i Greifswald. I ett brev till utbildningsministern från universitetets kurator framgår att föreningen rest krav på att Magon skulle förflyttas till Kiel, eftersom man ansåg att dennes tillhörighet till katolska kyrkan var ett hinder för en utbyggnad av institutets verksamhet i politisk riktning och för att fördjupa kontakterna med Skaninavien.[24] Intressant är att kuratorn i ett senare brev stödde studenternas krav och ansåg det oförståeligt hur man kunnat utnämna en katolik till ledare för ett nordiskt institut. Kuratorn var av den åsikten att det nya politiska klimatet krävde en ledare som delade studenternas världsåskådning och som hade bättre kontakt med de nordiska folkens kultur.[25]

Arvidson och Magon var inte de enda inom den skandinaviskt inriktade forskningen i Greifswald som motarbetades av studentkåren. Redan i mars 1933 anklagades föreståndaren för institutet för finlandskunskap, geografen Gustav Braun, av den lokale NSDStB-ledaren för försnillning av ekonomiska medel. Anklagelserna visade sig senare vara falska, men Braun hade avskedats så

---

[22] ”Neuordnung, […] die dem Nordischen Institut und damit den deutsch-nordischen Beziehungen dienlicher sein wird.” Das Nordische Amt der Studentenschaft an der Universität Greifswald, ”Was ist mit Lektor Arvidson?”, i: *Greifswalder Universitäts-Zeitung* Nr. 3, 10. Mai 1933, s. 36-37.

[23] ”Bericht über die Angelegenheit des Lektors D:r Stellan Arvidson”, skriven av Leopold Magon 1933-05-10, s. 1-6, UAG, PA 1.

[24] Brev till Bernhard Rust (REM) från universitetets kurator 1933-05-10, UAG, K 628.

[25] Brev till Bernhard Rust (REM) från universitetets kurator 1933-05-11, UAG, K 628.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

fort anklagelserna blev kända och han återfick aldrig sin ställning vid universitetet.[26]

Johannes Paul - omorganisering och nazifiering av institutet

Leopold Magon undgick att bli förflyttad till Kiel men fråntogs en del av sina arbetsuppgifter när det nordiska institutet omorganiserades sommaren 1933. Institutet delades då upp i fem separata institut, inklusive institutet för Finland, som organisatoriskt fördes samman under paraplybegreppet ”Nordische Auslandsinstitute”. Denna administrativa indelning skulle komma att bestå fram till 1945.[27]

En följd av omorganiseringen var att historikern Johannes Paul[28] övertog ledningen för det svenska institutet. Han kom därmed att under hela undersökningsperioden vara chef för den svenske lektorn i Greifswald. Paul hade varit studentkårens önskekandidat till arbetet som ledare för det nordiska institutet och var i mycket Magons motsats. Paul var protestant och hans vetenskapliga verk kretsade kring den svenska stormaktstiden och Gustav II Adolf. Ännu ett bevis för institutets ideologiska omriktning är att Günther Falk, Gaustudentenführer inom NSDStB och ledare för ”Nordisches Amt” inom studentkåren och därmed en av dem som drivit bort Arvidson från lektorsposten, senare kom att verka vid svenska institutet, först som hjälparbetare men från och med 1937 som Johannes Pauls vetenskapliga assistent.[29]

Johannes Paul hade känt professorn i klassiska språk i Göteborg, tillika medlem i Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet,, Vilhelm Lundström under en längre tid och i Pauls brev till Lundström framkommer att han var mycket positivt inställd till nationalsocialismen. I ett brev skrivet i april 1933 försvarade han händelserna i Tyskland efter maktövertagandet med typisk nationalsocialistisk retorik:

> F.ö. är det nog ganska svårt för en, som icke har levt de sista åren i Tyskland, att bedöma förhållandena och stämningarna. Ni tycker förstås, att vi gå litet för långt, men det är revolutionstider vi leva i, bara det går så hyggligt och lugnt till, att många inte ens här hemma begripa det. Det är det germanska blodet i vårt folk, som revolterar mot en långvarig [sic] förtryck. Detta borde skandinaverna framför alla andra begripa, såvida icke vesterländska [sic] liberala jämlikhetsidéer ha översköljt [sic] de germanska demokratiska idealen.[30]

---

[26] Se Höll 1997, s. 21-22.

[27] Höll 1997, s. 22.

[28] Det existerar för tillfället inga publikationer om Paul. Vid Universitetet i Greifswald skriver dock Marco Nase för tillfället sitt M.A.-arbete om honom.

[29] Källor angående Günther Falk finns i UAG, PA 44.

[30] Brev till Vilhelm Lundström från Johannes Paul 1933-04-13, GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Johannes Paul.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

I samma brev uttalade sig Paul om Arvidsons vid den här tidpunkten nära förestående avskedande och det är uppenbart att han inte var särskilt positivt inställd till Arvidson:

> Mot den svenske lektorn föreligger tyvärr så mycket material, att han har hetsat på möten och i sin tidskrift Clarté, att jag anser det för osannolikt, att han får lektoratet igen.[31]

Två veckor senare var Arvidson officiellt avskedad, vilket fick Paul att på nytt skriva till Lundström:

> Ja här sopas rent. Tyvärr är även den svenske lektorn bland dem, som sopas ut. Jag har sett materialet och jag måste säga, hans uppträdande är skamligt. En lektor skall ju vara en, som slår broar från folk till folk. Vad A. har förstört, blir ingen lätt sak att bygga upp igen. Du kan inte tro, vad jag är ledsen att samförståndet mellan Sverige och Tyskland har lidit genom marxistisk och ultramontan inställning hos dem, som å ämbetets vägnar skulle sköta det.[32]

I fortsättningen på brevet står klart att Johannes Paul föreställde sig en annan typ av lektor:

> För att svenske lektorn skall återvinna en viss position bland studenterna, anser jag, att han bör vara politiskt nationellt inställd, helst nationalsocialistiskt. Jag vet att studentkåren redan på egen hand letar efter en lämplig kandidat, men den vetenskapliga kvalifikationen bör naturligtvis ej åsidosättas.[33]

Endast en dryg vecka senare skrev Paul till Lundström igen och lät göra gällande att han hittat en lämplig kandidat i den svenske majoren Max Schürer von Waldheim. Denne beskrivs i brevet som en person där man inte måste frukta samma problem som med Arvidson och som därför även skulle motverka det dåliga rykte som lektoratet nu hade bland studenterna.[34] Schürer von Waldheim var född 1872 och hade efter studier i bland annat filosofi och historia valt en militär bana. Inom militären fick han användning av sina humanistiska studier och skrev ett par militärhistoriska verk varav ett, hans bok om Maximilian von Württemberg, översattes till tyska och gavs ut av Johannes Paul.[35] Politiskt var Schürer von Waldheim nationalistiskt och antisemitiskt inställd, vilket bland annat visade sig i att han var med och grundade

---

[31] Brev till Vilhelm Lundström från Johannes Paul 1933-04-13, GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Johannes Paul.

[32] Brev till Vilhelm Lundström från Johannes Paul 1933-04-26, GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Johannes Paul.

[33] Brev till Vilhelm Lundström från Johannes Paul 1933-04-26, GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Johannes Paul.

[34] Brev till Vilhelm Lundström från Johannes Paul 1933-05-03, GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Johannes Paul.

[35] Schürer von Waldheim 1938.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Samfundet Manhem 1934 i vars styrelse han även satt under flera år.[36] Han var alltså den nya typ av lektor i svenska som föresvävade Paul.

Schürer von Waldheim blev dock aldrig lektor i Greifswald. Istället anställde universitetet den unge runforskaren Sven B. F. Jansson, först som vikarie för Arvidson under våren 1933 och sedan som fast lektor i juli 1933. Denna utnämning verkar alla inblandade ha varit nöjda med, inte minst studentföreningen eftersom Jansson enligt Leopold Magon ”stod studentföreningen politiskt nära”[37]. Schürer von Waldheim gick dock inte lottlös ur processen utan Paul lyckades istället genomdriva att han fick en gästdocentur vid institutet under våren 1933 som plåster på såren för det förlorade lektoratet.[38]

Lektoratet i Berlin i centrum för tysk-svensk kulturpolitik 1933-35

Vilhelm Scharps avskedande och återanställning

Ett av de lektorat som drabbades av den politiskt motiverade ”nyordningen” efter maktövertagandet var lektoratet i Berlin. Lektorn i Berlin, Vilhelm Scharp hade varit lektor vid Friedrich Wilhelms-universitetet sedan 1928 när han plötsligt avskedades i september 1933. Liksom i fallet med Stellan Arvidson var Scharps avsked politiskt motiverat, om än på ett annorlunda sätt.

Scharps uppsägning hade indirekt att göra med att en annan svensk akademiker lämnade universitetet i Berlin. Den 17 juli 1933 hade den vid universitetet verksamme docenten i nyare nordisk litteratur, Carl David Marcus, lämnat in sin avskedsansökan. Marcus var som han uttryckte det i brevet till utbildningsministeriet ”svensk medborgare av judisk konfession” och han hade ”med glädje arbetat sedan tjugo år i Tyskland”. Efter maktövertagandet kände han dock att hans arbete hade blivit omöjligt, vilket han också angav som orsaken till sin avskedsansökan.[39] Marcus tjänst som lärare i nordisk litteratur blev därmed vakant.

I september samma år fick den tyske utbildningsministern Bernhard Rust ett brev i vilket framfördes att det var luftfartsministern Hermann Görings önskan

---

[36] Jfr. Berggren 1999, s. 284 och 392-395.

[37] Utkast till brev till REM från Leopold Magon 1933-07-21, UAG R 1010.

[38] Brev till Vilhelm Lundström från Johannes Paul 1933-07-08, GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Johannes Paul.

[39] Brev till Ministerialdirektor Prof. Dr. Gerullis vid REM från Carl David Marcus 1933-07-17. Avskrift i: PolArch, R64028.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

att den vakans som Marcus lämnat efter sig skulle fyllas och att den person Göring helst såg som Marcus efterträdare var den svenske medborgaren Malte Welin. [40]

Malte Welin var en känd svensk nationalsocialist. Han hade under några år på 1920-talet varit lektor i svenska i Wien, där han också hade promoverat.[41] Han beskrivs av Helene Lööw som ”en nationalsocialistisk enmansaktivist” som under en kort period samarbetade med Birger Furugårds nationalsocialistiska parti. Welins tidning *Westsvenska Dagbladet* fungerade under en tid som furugårdsrörelsens partiorgan.[42] Welin var även med och grundade olika små kortlivade högerextrema organisationer såsom Nationella oppositionen, Tysklands vänner, Nationalsocialistiska Förbundet och Riksfronten. Från och med 1941, alltså långt senare än de här beskrivna händelserna, var han även svensk representant i det av Vidkun Quisling upprättade ”Det nordiske Nasjonalsocialistiske Samband”.[43]

I brevet till Rust framhålls att Welin är en god nationalsocialist och att hans utnämning därför eventuellt kommer att stöta på motstånd från Vilhelm Scharp som beskrivs som en motståndare till nationalsocialismen och framför allt till dess antisemitiska beståndsdel. Vidare var att befara att professorn i germanistik, Gustav Neckel, skulle kunna låta sig påverkas av Scharp till Welins nackdel.[44] Detta problem löstes på enklast möjliga sätt och resultatet av Görings önskemål blev att Scharp sades upp för att Welin även skulle kunna överta lektorsposten vid sidan av sitt uppdrag som lärare i nordisk litteratur.[45]

Scharps reaktion på uppsägningen var att att försöka förhindra Welins utnämning. Han skrev bland annat ett långt brev till Gustav Neckel för att försöka utröna anledningen till varför han förlorat sitt arbete. Precis som de tyska myndigheterna hade befarat framhöll Scharp för Neckel att han ansåg att Malte Welins utnämning var en skandal och större delen av Scharps brev var en attack på Welin som beskrivs som ”ett hinder för varje strävan efter tysk-svensk förståelse”. Han beskrev även Welin som en opålitlig person som orsakat skandal i Wien på grund av hur han agerat som lektor. Dessutom påpekade han att Welins doktorstitel getts honom trots att avhandlingen aldrig tryckts. Intressant är att Scharp sökte stöd för Welins olämplighet hos Welins efterföljare i Wien, den nationalsocialistiske folklivsforskaren Richard Wolfram

[40] Brev till Bernhard Rust från Regierungsrat Bogs 1933-09-09. Avskrift i: PolArch, R64108.

[41] Material rörande Welin och lektoratet i Wien finns i RA, UD, HP 3681 samt i GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Malte Welin.

[42] Lööw 2004, s. 20-21.

[43] Carlsson 1942, s. 58 samt s. 197-198.

[44] Brev till Bernhard Rust från Regierungsrat Bogs 1933-09-09. Avskrift i: PolArch, R64108.

[45] Brev till Friedrich Wilhelms-Universität zu Berlin från Bernhard Rust 1933-09-30. UAB, Phil.Fak. 1949.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

samt hos den före dette lektorn i Greifswald, Gunnar Drougge, som ”enligt egen utsago är nationalsocialist sedan sju år tillbaka”.[46] Neckels svar blev att nyordningen i staten lett till att regeringen har all rätt att avskeda och anställa universitetslärare utan att fråga fakulteterna. Scharps uppsägning kom därför som en överraskning även för honom. Han trodde dock inte att politiska grunder låg bakom utan gissade att Scharp helt enkelt innehaft lektoratet för länge och att man därför ville se en ny inehavare. På Neckel hade Welin dessutom gjort ett gott intryck och han såg ingen substans i Scharps anklagelser.[47]

Det är uppenbart att Vilhelm Scharp avskedades för att den nationalsocialistiska regeringen skulle kunna anställa en person som stödde den nya staten. Att Scharp hade förhållit sig kritisk till densamma var säkerligen också ett bidragande skäl vilket han själv även var medveten om. I ett brev till Vilhelm Lundström där Scharp informerade denne om att han blivit uppsagd, beskrev han anledningen till detta på följande sätt:

> Jag vill betona att frågan om min anställning inte behöver beröras. Deras rätt att köra av mig, även om det är på grund av groteska påståenden (att jag är 'socialist', köpt av judarna, själv jude e.t.c. är saker , som jag fått höra bl.a. delvis av en norsk dam, som (tillsammans med Welin) i våras bodde hos Göring!) kan inte bestridas.[48]

Det som bekymrade Scharp var, som både citatet ovan och brevet till Neckel visar, dock inte i första hand att man sagt upp honom, utan vem man utsett till hans efterträdare:

> Men det som angår mig såsom hitillsvarande representant, om ock i blygsam ställning, för svensk odling på en plats där intresset för densamma är större än någonstädes annars utanför Sverige, och det som angår varenda svensk, som har ett uns insikt för sin nationella värdighet, det är vem man utser att på min eller en annan post överta ordet för vår räkning. Hos honom måste vi fordra och förutsätta ej blott ett minimum av kunnighet och duglighet i sak, utan framför allt ett minimum av mänsklig anständighet. Det kravet fyller inte Malte Welin och det bör någon ojävig tala om för våra tyska vänner.[49]

Scharp skrev även ett officiellt hållet brev till Riksföreningens lektoratsavdelning där han undrar om denna har någon åsikt i frågan om Welin anses lämplig att representera Sverige. En kopia av detta brev lät han även gå till

---

[46] Brev till Gustav Neckel från Vilhelm Scharp 1933-09-28. KB, L136:2/Neckel.

[47] Brev till Vilhelm Scharp från Gustav Neckel 1933-10-18. KB, L136:1/Neckel.

[48] Brev till Vilhelm Lundström från Vilhelm Scharp 1933-10-05, GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Vilhelm Scharp.

[49] Brev till Vilhelm Lundström från Vilhelm Scharp 1933-10-05, GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Vilhelm Scharp.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

utrikesdepartementet.[50] Riksföreningens svar blev att man inte ville lägga sig i ett lands inre angelägenheter och därför inte ansåg sig kunna förhindra Welins docentur.[51] Det såg alltså ut som om en av Sveriges främsta nazistiska publicister skulle bli lektor vid ett av Tysklands största universitet.

Tyska protester mot Vilhelm Scharps avsked

Scharp fick hjälp i sin strävan efter att hindra Welins tillträde, om än från oväntat håll. Det var nämligen inte alla inom den allt mer likriktade tyska statsapparaten som ansåg att Welins utnämning var så lämplig ur propagandasynpunkt. Under september 1933 publicerade de svenska tidningarna *Socialdemokraten* och *Dagens Nyheter* mycket negativa artiklar om Welins utnämning vilket uppmärksammades av den tyska ambassaden i Stockholm. I ett brev från ambassaden till det tyska utrikesministeriet beskrivs innehållet i artiklarna. Enligt ambassaden skrev *Dagens Nyheter* till exempel att om det handlar om att lära den tyska ungdomen felaktiga föreställningar om Sverige så är Welin rätt person att göra detta och att det är en blamage för svensk kultur attt bli representerad av en sådan man. *Socialdemokraten* hade enligt samma redogörelse gått ett steg längre i sin artikel och undrade om Welins anställning inte handlade om att tyska myndigheter ville anställa en svensk som skulle bedriva pan-germansk propaganda under vetenskaplig täckmantel. Inte nog med att svensk tidningar var negativa, utan i brevet konstateras också att även inom den tyska utrikesförvaltningen lär kritik ha riktats mot valet av Welin .[52] Den tyska ambassaden i Sverige var alltså negativt inställda till att Welin skulle antsällas i Berlin.

Den som dock protesterade ljudligast mot Welins utnämnande till docent var den tyske juristen Bernhard Ohling som studerade i Sverige sedan våren 1933. Ohling hade många olika funktioner inom den tyska utlandspropagandan, han var ombud för Deutsches Nachrichtenbüro, Deutscher Akademischer Austauschdienst och Nordische Gesellschaft.[53] Han var dessutom det tyska propagandaministeriets förtroendeman i Sverige[54] och representant för det tyska studentförbundet.[55]

---

[50] Brev till Riksföreningens lektoratsavdelning från Vilhelm Scharp 1933-10-06. GLA, Riksföreningens Arkiv, AIV:1. En kopia av detta brev finns även i RA, UD, P 1008.

[51] Brev till Vilhelm Scharp från Riksföreningens lektoratsavdelning 1933-11-03. GLA, Riksföreningens Arkiv, AIV:1.

[52] Brev till AA från Gesandtschaft Stockholm 1933-09-30, PolArch, R64108

[53] Åhsberg, 2003, s. 199.

[54] Almgren 2005, s. 86.

[55] Brev till Utrikesrådet Fritz Henriksson (UD) från K. A. Damgren, svenska beskickningen i Berlin 1934-01-04, RA, UD, HP 3692.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

I en rapport skriven för den tyska ambassaden angående Malte Welins utnämning påpekade Ohling att Welin åtnjöt ett ytterst dåligt rykte i svenska akademiska kretsar. Han nämnde också att den svenska allmänheten ännu bara kände till docenturen och inte att Scharp avskedats för att bereda plats åt Welin som lektor. Scharps uppsägning skulle, enligt Ohling, komma att röna mycket uppmärksamhet och att störa de svensk-tyska kontakterna. ”Även om herr Scharp är liberalistiskt inställd, så har han dock ett visst rykte som vetenskapsman samt speciellt som gynnare av svenskheten i utlandet. Det vore önskvärt att denna uppsägning kunde tas tillbaka, eftersom den för ögonblicket skulle vara ytterst ogynnsam.”[56] Stöd för detta synsätt fick Ohling från det tyska studentförbundet som ställde sig bakom en av hans rapporter och skickade in den till utrikesministeriet. Även i den här texten ställer sig Ohling emot Welins utnämning med argumentet att Welins tyskvänlighet aldrig kunde upphäva hans brist på akademiska meriter. Vi nationalsocialister, påpekade han, vill ju inte belöna enbart rätt inställning (Gesinnungstüchtigkeit) och göra den till ett viktigare kriterium än prestation. Dessutom åtnjöt Welin enligt Ohling sämsta tänkbara rykte i alla politiska kretsar i Sverige, alltså även de nationalsocialistiska.[57]

Bernhard Ohling var uppenbarligen mycket angelägen om att motverka Welins utnämning. Endast fyra dagar efter det att studentförbunddet skrivit sitt brev skrev Ohling en rapport om förhandlingarna med svenska studentledare. Även i detta sammanhang ansåg han det lämpligt att påtala Welins utnämning som han kallade för ett allvarligt fel från statens sida. Här höjer Ohling dock även argumentet till en principiell nivå och påpekar att förvaltningen i fortsättningen borde ta kontakt med de ”kulturpolitiskt arbetande tyska inrättningarna i utlandet” för att säkerställa de sökandes kvalitet och inställning vad gäller utlandslektorer.[58]

Protesterna mot Malte Welins utnämning var framgångsrika. Antagligen ansåg man både på AA och REM att Welins docentur och lektorsverksamhet skulle belastade de svensk-tyska relationerna för mycket. Redan den femte december 1933 avskedades Welin igen utan att ens ha varit i Berlin och tillträtt sin tjänst. I brevet till honom hänvisas till ”speciella omständigheter” som gör det nödvändigt att ”av förvaltningsskäl bortse från hans tjänster”.[59] Kort därefter togs Scharps uppsägning tillbaka och hans anställning förlängdes till hösten 1934.[60]

---

[56] ”Bericht: Malte Welin”, 1933-10-26, avskrift i PolArch, R64108

[57] Brev till Herrn Vize-Konsul v. Heim Auswärtiges Amt från Die Deutsche Studentenschaft. Hauptamt für Grenzlands- und Aussenpolitik (Gerhard Gräfe) 1933-11-03, PolArch, R64108.

[58] ”Die Verhandlungen mit den schwedischen Studentenführern (Ergänzender Bericht), 1933-11-07, PolArch, R64108.

[59] Brev till Malte Welin från REM (Haupt) 1933-12-05. PolArch, R64108.

[60] Brev till Vilhelm Scharp från REM (Achelis) 1934-01-18. PolArch, R64108.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Vilhelm Scharp som politisk garant för Bernard Ohling

Vilhelm Scharp fick alltså fortsatt anställning som lektor, men Bernard Ohlings ingripande skulle komma att påverka lektoratet i Berlin även i fortsättningen. Ohling hade nämligen redan under november 1933 förhörts av den svenska kriminalpolisen, anklagad för att sprida nationalsocialistisk propaganda i Sverige samt att ha deltagit vid ett nationalsocialistiskt möte med bland andra Malte Welin.[61] Antagligen i ett försök att förbättra sitt förhållande till svenska myndigheter besökte Ohling den svenska beskickningen i Berlin under januari 1934 där han bland annat berättade för pressattachén K. A. Damberg att Sverige hade honom att tacka för att Welin inte blivit lektor i Berlin. Damgren rapporterade detta till UD:

> I ett politiskt föredrag i Stockholm i november, vid vilket hr Ohling varit närvarande, skall hr Welin bland annat ha skildrat ett besök, som han själv och hr Furugård under höstens lopp avlagt hos hr Hitler, i ordalag, vilka givit sken av att ett mycket kordialt förhållande råder mellan tyske rikskanslern och dennes 'gamle stridskamrat Furugård'. Detta yttrande, vilket hr Ohling genast inrapporterat till Berlin, skulle enligt hr Ohlings egen utsago ha 'brutit nacken på Welin'.[62]

Trots detta betraktades Bernard Ohling i första hand som en nationalsocialistisk infiltratör av svenska myndigheter. Vid återkomsten till Sverige fick han veta att överståthållarämbetet avslagit hans ansökan om uppehållstillstånd. Med anledning av detta skrev Ohling ett upprört brev till Vilhelm Scharp i vilket han påminde även honom om sitt agerande i fallet Welin och konstaterade att svenskarna som tack för detta tänkte kasta ut honom.[63] Scharp verkar som en gentjänst ha talat väl om Ohling inför K. A. Damgren vilket denne framförde till svenska UD. I samma brev tillfogade Damgren även att Scharp hade ”förnimmelsen av att betraktas som ett slags gisslan för den tyska kulturrepresentationen i Sverige.”[64] På svenska ambassaden var man orolig för att ett utvisande av Ohling ur Sverige skulle få följder för en svensk kulturrepresentant i Berlin. Den svenske ambassadören i Berlin, Einar af Wirsén, påpekade detta i en skrivelse till UD och trodde även han, precis som Damgren, att denne kulturrepresentant skulle kunna bli Scharp.[65]

Myndigheterna i Sverige tog dock ingen hänsyn till ambassadens åsikter, utan Ohling utvisades ur Sverige. Tvärt emot vad ambassadtjänstemännen i

---

[61] Åhsberg 2003, s. 199-200.

[62] Brev till Utrikesrådet Fritz Henriksson (UD) från K. A. Damgren, svenska beskickningen i Berlin 1934-01-12, RA, UD, HP 3692.

[63] Brev till Vilhelm Scharp från Bernd Ohling 1934-01-15, KB, L136:64, vol. 1, Ohling.

[64] Brev till Utrikesrådet Fritz Henriksson (UD) från K. A. Damgren, svenska beskickningen i Berlin 1934-01-17, RA, UD, HP 3692.

[65] Brev till Kabinettssekreterare Friherre Hamilton (UD) från E. af Wirsén, svenska beskickningen i Berlin 1934-01-17, RA, UD, HP 3692.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Berlin befarat hade Ohlings utvisning inga följder för Scharp som kom att inneha lektoratet i Berlin fram till 1936.

Uppropet ”Vi Sveriges kulturattachéer”

Det var dock inte alla svenska utlandslektorer som hotades av uppsägning på våren 1933. De allra flesta av dem verkar faktiskt ha kunnat fortsätta att arbeta som vanligt. Varken Alexander Mutén i Rostock, Ivar Ljungerud i Kiel, Ture Johannisson i Marburg eller Sven Juvas i Tübingen verkar ha hamnat i svårigheter i samband med maktövertagandet. Det finns heller ingenting som tyder på det motsatta fallet, det vill säga att de skulle ha välkomnat Hitler som förbundskansler. Samma sak kan dock inte sägas om den svenske lektorn i Jena och Leipzig, Nils Kjellman.

Nämnde Kjellman hade varit lektor i Jena sedan 1931, först som vikarie åt Lorentz Engberg[66] och sedan som fast anställd lektor. Sedan vårterminen 1933 var Kjellman på eget initiativ även lektor i Leipzig där lektoratet länge varit vakant på grund av otillräcklig finansiering.[67]

Under våren 1933 lät Nils Kjellman ett upprop cirkulera bland de svenska lektorerna i Tyskland. Tyvärr har ännu ingen kopia av uppropet kunnat hittas, däremot går dess innehåll delvis att rekonstruera utifrån de brev Vilhelm Scharp skrev med anledning av nämnda upprop. Kjellmans upprop gick ut på att de svenska lektorerna, eller ”Vi Sveriges Kulturattachéer”, som Scharp citerar uppropstexten, skulle skriva under på att ”den tyska revolutionen i allo var riktig och berättigas samt hade genomförts i fullständig och mönstergill ordning -etc.”[68]. I Vilhelm Scharps arkiv finns ett utkast till ett brev som, förutom att vara en kraftigt fördömande reaktion på uppropet, även innehåller andra element:

---

[66] Brev från dekan till Thüringsches Volksbildungsministerium 1931-10-10, UAJ, BA 489.

[67] Kjellman ansökte själv om att få lägga ihop lektoraten: Brev från Nils Kjellman till Philosophische Fakultät der Universität Jena 1933-01-31, UAJ, M 635.

[68] Brev till Vilhelm Lundström från Vilhelm Scharp 1933-10-05. GUB, Vilhelm Lundströms brevsamling, Vilhelm Scharp.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

> Tror -eller trodde ni verkligen, att svensk opinion skulle kunna ta på allvar en försäkran från några unga svenska studenter om ”det system som gjort ansvarslösheten till princip” - ni måste ju ha menat Brüning? Eller att revolutionen genomförts med beundransvärd disciplin ”på alla ställen”? Vad kan Ni eller jag veta om alla ting som ha hänt i Tyskland i vår? Alldeles frånsett att jag på det lilla begränsade område som jag kunnat överblicka, ingalunda kan tala om en alltigenom beundransvärd disciplin, men däremot om en del ganska tarvliga slagsmål och ännu tarvligare förföljelse mot hederliga, duktiga och även politiskt oantastliga personer.[69]

Man ser alltså att Kjellman i mångt och mycket hade formulerat sin text utifrån den nationalsocialistiska propagandans bild av situationen i Tyskland. Regeringen Brüning hade enligt denna varit en ansvarslös regering och det nationalsocialistiska maktövertagandet beskrevs som en fredlig revolution. Detta måste dock inte nödvändigtvis betyda att Kjellman var övertygad nazist. Ur Scharps brevutkast framgår också att motivet till Kjellmans upprop verkar ha varit ett annat än politisk övertygelse:

> Ni motiverade alldeles öppet Ert förslag med att det ”skulle betydligt stärka vår ställning vid de tyska universiteten”. Menar Ni verkligen på allvar att […] vi i detta syfte bör slänga ut påståenden som dikterats av en krets politiskt aktiva tyska studenter som våra egna, åberopande vår särställning som ”sveriges kulturattachéer”?[70]

Motivet för Kjellmans initiativ verkar alltså ha varit att ställa sig in hos de nya makthavarna. Följderna av detta handlande verkade dock inte ha varit klara för honom, vilket Scharp också påpekade:

> Ni kan icke ha svävat i okunnighet om, att den aktion Ni föreslagit, med det allra största intresse måste ha följts av de studentkretsar, som särskilt tagit till uppgift att påverka opinionen i Sverige. Ni måste också ha haft klart för Er, att en v’ägran att underskriva Ert oerhört och medvetet tillspetsade utkast måste medföra en risk att i dessa kretsar, som nu ha makten över universitetspersonalen helt i sin hand, bli betraktad som i varje fall hinderlig för deras syften.[71]

Enligt Scharp hade Kjellman med sitt upprop alltså försatt sina kollegor i en potentiellt farlig situation, eftersom den lektor som inte skrev under uppropet kunde misstänkas för att motarbeta nationalsocialismen vilket kunde leda till förföljelse och avsked. På grund av att själva uppropstexten inte har gått att hitta vet man tyvärr inte om eller i vilket sammanhang uppropet var tänkt att publiceras. Det är alltså svårt att avgöra dess reella betydelse. Kjellmans försök

---

[69] Utkast till brev till Nils Kjellman från Vilhelm Scharp 1933-10-15. KB, Vilhelm Scharps samling, L136:2, Nils Kjellman.

[70] Utkast till brev till Nils Kjellman från Vilhelm Scharp 1933-10-15. KB, Vilhelm Scharps samling, L136:2, Nils Kjellman.

[71] Utkast till brev till Nils Kjellman från Vilhelm Scharp 1933-10-15. KB, Vilhelm Scharps samling, L136:2, Nils Kjellman.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

att stärka de svenska lektorernas ställning i det nationalsocialistiska Tyskland visar dock tydligt på två saker. Dels att det fanns försök även från de svenska lektorernas sida att ställa sig in hos de nya makthavarna, och dels att Kjellmans upprop och liknande initiativ, som Vilhelm Scharp mycket riktigt påpekade, ökade riskerna för de lektorer som kunde misstänkas för att inte helt och fullt stödja den nya regeringen.

Slutsatser

Händelserna kring Arvidsons avskedande och Scharps avsked och återanställning visar på att även de svenska lektoraten drabbades av de politiskt motiverade förändringar som följde efter maktövertagandet. I fallet med Arvidson är det uppenbart att hans möjligheter att fortsätta verka som lektor vid ett tyskt universitet var obefintliga med nationalsocialisterna vid makten. Acceptansen för aktiva socialister som universitetslärare var efter maktövertagandet lika med noll. Hans avskedande visar också på den stora makt över personalpolitiken som den nationalsocialistiskt dominerade studentkåren hade i Greifswald. Detta stämmer väl överens med vad Michael Parak har kommit fram till för högskolorna i Sachsen, där just trakasserier från studentförbundens sida var ett vanligt sätt för att få bort lärare från universiteten.[72] Man kan även konstatera att just det svenska lektoratet i Greifswald verkar ha stått under stort politiskt tryck i och med att Johannes Paul, som uppenbarligen sympatiserade med nationalsocialismen, avlöste Leopold Magon som ledare för det svenska institutet i och med den administrativa omorganiseringen från ett nordiskt institut till fem olika institut 1933.

Vad som är viktigt att komma ihåg är att efter maktövertagandet befann sig de svenska lektorerna i en situation där deras politiska inställning övervakades och registrerades och att de därför löpte risk att avskedas när som helst. Som Nils Kjellmans uppropsinitiativ visar fanns det även lektorer som vände kappan efter den nya vinden och försökte anpassa sig till den situation och de regler som rådde efter det att nationalsocialisterna tagit makten. Även detta ett vanligt förekommande fenomen bland akademiker som inte omfattades av de politiska utrensningarna vilket bland annat Dieter Langewiesche har visat.[73]

Vilhelm Scharps avskedande i Berlin hade i likhet med Arvidsons även det politiska förtecken. I detta falla handlade det dock inte i första hand om att Scharps åsikter var oacceptabla för regimen, utan om att man ville bereda plats åt en person som öppet stödde nationalsocialismen. Malte Welins utnämning, Bernhard Ohlings protester och upphävandet av Welins utnämning visar hur

[72] Parak 2004, s. 203-205.

[73] Jfr. t.ex. Langewiesche 1997.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

kaotisk situationen var i Tyskland direkt efter maktövertagandet. Det fanns ju ingen enhetlig politik vad gällde Scharps lektorat, utan det REM beslutat efter påtryckningar från Göring revs upp bara några månader senare efter en intervention från Auswärtiges Amt. Detta är ett principiellt viktigt resultat, eftersom det är i linje med tidigare forskning som har visat att olika förvaltningsenheter i det nationalsocialistiska Tyskland ofta motarbetade varandra i en öppen kamp om makt och inflytande.[74]

Turerna kring Vilhelm Scharp visar även på ett annat viktigt faktum. Bernhard Ohlings huvudargument för att Scharp skulle få behålla sin post var ju att det skulle se illa ut i den svenska allmänhetens ögon om han avskedades. Här blir tydligt att lektoraten var poster som man från nationalsocialistiskt håll var tvungen att hantera lite försiktigare än andra av utrikespolitiska skäl.

[74] T.ex. Bollmus 2006.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

KAPITEL 5

Lektoraten och den nationalsocialistiska vetenskapen

Inledning

Tidigare kapitel har framför allt fokuserat den statliga politikens påverkan på lektoraten. Även om både den nationalsocialistiska och den svenska statsapparaten båda hade stort intresse av att utöva inflytande över lektoraten var de inte ensamma om detta. I följande kapitel ska en annan aspekt än den statliga politiken belysas. Det handlar om de försök att påverka lektoraten som fanns från olika nationalsocialistiska universitetslärare och nationalsocialistiska organisationer. Avsikten är att försöka kontrastera den mellanstatliga politik som beskrivits i föregående kapitel med en politik som bedrivs närmare lektoraten för att kunna säga någonting om den kontext lektorerna rörde sig inom och för att kunna dra slutsatser om de förutsättningar under vilka vissa lektorat hamnade under nationalsocialistiskt inflytande och andra inte. Genom en undersökning av den lokala, institutionella nivån kan dessutom de personer som kontrollerade det institutionella kapitalet inom den nationalsocialistiska universitetsvärlden belysas. Därmed kan man visa varför dessa personer valde att stödja och kontrollera de svenska lektoraten och hur denna kontroll gick till rent praktiskt. Dessutom blir det även tydligt hur de konflikter som uppstod mellan den svenska och den tyska staten fick återverkningar på lektoraten och lektorerna.

Den ”nordiska vetenskapen” och lektoratet i München

Det enda lektorat som inrättades under undersökningsperioden var det vid Ludwigs-Maximilian-Universität i München. Trots att endast två svenskar arbetade som lektorer vid universitetet under den sammanlagda tidsrymden av

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

tre år är detta lektorat ett av de intressantaste, främst på grund av de omständigheter som ledde fram till lektoratets inrättande och den vetenskapliga och politiska kontext som dess innehavare rörde sig inom.

Den politiska kontexten - Walther Wüst som dekan

Staden München hade en speciell ställning inom den nationalsocialistiska ideologin. I staden hade det nationalsocialistiska partiet grundadts och München var känt som ”rörelsens huvudstad” (Hauptstadt der Bewegung). I sitt stora ofullbordade verk om de tyska universiteten och den nationalsocialistiska diktaturen konstaterar Helmut Heiber att det faktum att NSDAP grundats i München gjorde att kontakterna mellan partiet och universitet var starkare än på andra ställen i landet och att dessa i många fall även gick tillbaka till tiden innan maktövertagandet.[75]

En central person i universitetets historia under perioden 1933-1945 var dekanen för den filosofiska fakulteten Walther Wüst, sedan 1935 professor i arisk kultur- och språkvetenskap. Han tillhörde den nya typ av völkisch-akademiker som hade stor framgång under den tid det Tredje riket varade och är samtidigt ett bra exempel på en akademiker som tillhört den nationalsocialistiska rörelsen redan innan 1933. Wüst var klassiskt filologiskt skolad i främst sanskrit, men var, som Horst Junginger har visat, påverkad av de idéer om existensen av en nordisk-arisk urkultur som fördes fram av den holländske privatlärde Herman Wirth under 1920-talet.[76] Framför allt orsakade Wüst akademisk skandal när Herman Wirth gav ut den så kallade Ura-Linda-krönikan 1933. Denna krönika, som hävdades beskriva en frisisk familjs öden mellan åren 600 och 100 före vår tideräkning, hade redan tidigare bevisats vara en förfalskning, skriven någon gång på 1850-talet. Wüst var en av de få akademiker som 1933 över huvud taget argumenterade för krönikans äkthet.[77] Hans kontakter med Wirth skulle dock visa sig nyttiga och efter att Heinrich Himmler och Herman Wirth grundat SS-Ahnenerbe 1935 arbetade även Wüst inom denna organisation. Efter en konflikt mellan Himmler och Wirth tog den förre ifrån den senare ordförandeskapet och i februari 1937 utsågs istället Walther Wüst till ordförande i Ahnenerbe. Samtidigt blev Wüst fullvärdig medlem av SS där han kom att uppnå en hög officersrang.[78]

Walther Wüsts universitetskarriär gick efter 1933 även den rakt uppåt. Efter att ha arbetat som lärare och föreläsare i indisk litteratur och sanskrit vid universitetet i München sedan 1927, blev Wüst 1935 ordinarie professor i arisk

[75] Heiber 1994, s. 207.

[76] Junginger 2008, s. 114-117.

[77] Schreiber, s. 46-48 samt Heiber 1994, s. 217-220.

[78] Se Kater 1997, s. 43-46 samt Junginger 2008, s. 120-126.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

kultur- och språkvetenskap samt dekan för hela filosofiska fakulteten. 1941 blev han rektor för hela Ludwig-Maximilians-universitetet.

Som en följd av de stora universitetsreformer som inletts 1933 hade en dekan mycket makt. Efter införandet av Führer-principen förlorade alla demokratiska inrättningar inom universitetet sin betydelse vilket i teorin gjorde en dekan till ensam ”Führer” för hela fakulteten. Huruvida alla dekaner vid de tyska universiten använde sig av sin starka position efter 1933 är ännu inte utrett. Säkert är att Walther Wüst gjorde det. Han tillträdde 1935 med intentionen att reorganisera hela den filosofiska fakulteten och göra den till en ”nationalsocialistisk fakultet” och hans ledarställning gav honom och de andra nationalsocialistiskt inställda högskollelärarna möjlighet att göra detta utan direkt motstånd från kollegorna.[79] Wüsts föreställningar om en ”nationalsocialistisk fakultet” ska inte förstås som att vilken nationalsocialist som helst skulle kunna inneha en akademisk position, utan snarare var det en kombination av politisk inställning och vetenskaplig kunskap som eftersträvades. Uppenbart är dock att politiska kriterier blev viktigare och viktigare vid tjänstetillsättningarna under Wüsts tid som dekan.[80]

Herman Hansson - stipendiaten som blev lektor

En del i omformandet av fakulteten var inrättandet av ett lektorat i nordiska språk. Detta arbete hade inletts av Wüsts föregångare, historikern Karl Alexander von Müller.[81] Dessa planer intensifierades dock i och med Wüsts tillträde. Denne verkar ha varit angelägen om att inrätta ett lektorat så snart som möjligt och förordade detta i mars 1936 i ett brev till rektorn. En lämplig kandidat fanns redan i den dåvarande svenske lektorn i Kiel, Erland Rosell, som rekommenderades varmt av professorn i germanistik i Kiel, Otto Höfler. Det stora problemet var dock pengarna, då Rosell krävde samma lön i München som han hade i Kiel.[82] Denna lön lyckades inte universitetet utverka från det bayerska utbildningsministeriet och det såg alltså ut som att lektoratet inte skulle komma till stånd av ekonomiska orsaker.

I denna situation beslutade sig Wüst för att använda sig av en lösning som verkar ha använts även för andra lektorer i München, nämligen att låta utländska stipendiater från Alexander von Humboldt-stiftelsen undervisa i sitt lands språk vid universitetet. I ett brev från juni 1936 berättar Wüst att han varit i kontakt med den svenske Humboldt-stipendiaten Herman Hansson som inlämnat en ansökan om att bli lektor. Wüst verkar i första hand ha föredragit Hansson framför Rosell av kostnadsskäl men även Hanssons person och

[79] Schreiber 2008, s. 73-78.

[80] Schreiber 2008, s. 111.

[81] Brev till rektor från dekan Müller 1935-07-06, UAM, Y-XVII-45 vol. 1.

[82] Brev till rektor från Wüst 1936-03-31, UAM, Y-XVII-45 vol. 1.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

politiska inställning verkar ha motsvarat förväntningarna. Wüst beskriver honom som en ”gedigen, lugn och mogen personlighet” med goda kunskaper i tyska som ”har en varmhjärtad förståelse för det Tredje riket”.[83] Från chefen för DAAD och Alexander von Humboldt-stiftelsen, SS-generalen von Massow fick Wüst ett löfte om en fortsatt utbetalning av ett stipendium till Hansson. Von Massow framhöll i sitt brev att han mycket väl förstod den ”högskolepolitiska vikt” som ett sådant lektorat innebar och lovade att finansiera det tills dess ett fast lektorat kunnat inrättas.[84]

Efter en rad oklarheter kring Hanssons utnämning gick den till slut igenom hos utbildningsministeriet och undervisningen i svenska vid universitetet i München inleddes hösten 1936. Hansson skrev med anledning av detta ett brev till Vilhelm Scharp, som han tydligen hade varit i kontakt med innan avresan som stipendiat, och informerade denne om att han numera var lektor i München.[85] Detta brev skickade Scharp vidare till upplysningsnämnden som därmed fick reda på att lektoratet existerade. Hansson verkar samtidigt ha ansökt om att få ta del av de särskilda förmåner som de svenska utlandslektorer som kompetensförklarats av nämnden fick.[86] Pressattaché Damgren i Berlin sammanträffade därför i februari 1937 med Herbert Scurla från REM. Denne försäkrade Damgren att REM gett sitt godkännande till lektoratet och att detta var tänkt att bli permanent. Däremot hade ministeriet inte haft någonting att göra med Hanssons utnämning då man låtit universitetet själv besluta om saken. Scurla bad även Damgren att på den officiella vägen skicka en förfrågan till Auswärtiges Amt vilket denne också gjorde.[87] På dessa grunder beslutade nämnden att tillgodoräkna Hansson tjänstgöringen i Tyskland som provår.[88]

Om själva undervisningen är inte mycket känt, men den verkar ha varit centrerad kring rena språkstudier i ännu högre grad än vid de andra tyska universiteten. Till exempel gav Herman Hansson, till skillnad från de andra lektorerna, inga föreläsningar om svensk litteratur eller historia.[89] Hansson som person verkar dock ha gjort ett gott intryck på nationalsocialisterna vid universitetet i München och passat in väl i Wüsts planerade nyordning av den

---

[83] ”…gediegene, ruhige, reife Persönlichkeit” ”…hat ein warmherziges Verständnis für das Dritte Reich.” Brev till rektor från Wüst 1936-07-29, UAM, Y-XVII-45 vol. 1. Se även brev till rektor från Wüst 1936-08-20, UAM, PA allg. 851.

[84] Brev till Wüst från DAAD:s chef general von Massow 1936-07-23, BayHStA, MK 69906.

[85] Brev till Vilhelm Scharp från Hansson 1936-12-27, RA, UN vol. 16.

[86] Se brev till Damgren från von Post 1937-02-09, RA, UN vol. 16.

[87] Se brev till von Post från Damberg 1937-02-16, RA, UN vol. 16. Se även ”Aufzeichnung” till AA från Damberg 1937-02-16, PolArch, R64108

[88] Brev till Hansson från von Post 1937-05-08, RA, UN vol. 16.

[89] Jfr. *Universität München. Personen- und Vorlesungsverzeichnis für das Sommerhalbjahr 1937*, München 1937, s. 127. *Universität München. Personen- und Vorlesungsverzeichnis für das Winterhalbjahr 1937/38*, München 1937, s. 127. *Universität München. Personen- und Vorlesungsverzeichnis für das Sommerhalbjahr 1938*, München 1938, s. 125.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

filosofiska fakulteten. I ett utlåtande skrivet av ledaren för universitetets Dozentenschaft angående en ansökan om extra medel för lektoratet framställs han som en flitig vetenskapsman och bildad inom nordgermansk språkvetenskap. Här framhålls att Hansson bär ett hakkors-märke från en svensk organisation och alltid hälsar med den ”tyska hälsningen”. Dessutom påpekas att Humboldt-stiftelsens kandidater alltid väljs ut med noggrannhet eftersom general von Massow leder den.[90] Det faktum att lektoratet efter två år fortfarande inte var fast i kombination med den låga lönen, 110 mark per månad från Alexander von Humboldt-stiftelsen samt osäkra tillskott från olika universitetsstiftelser, gjorde dock att Hansson sade upp sig från och med utgången av sommarterminen 1938. I en redogörelse för sitt arbete framhöll han att lektoratet hade varit en framgång och att han kunnat samla ett tjugotal studenter kring sig. Samtidigt hängde undervisningen litet i luften, eftersom det saknades en professur i ”nordgermansk filologi” i München. En sådan skulle enligt Hansson ge lektoratet ett större vetenskapligt värde och studenterna en bättre överblick över det nordgermanska språkområdet.[91]

Otto Höfler blir professor

Det var inte bara Herman Hansson som ansåg att det behövdes en professor i ”nordgermansk filologi” i München, Walther Wüst var av samma åsikt. En del av den planerade reorganisationen av fakulteten var därför en utbyggnad av germanistiken och den germanska folklivsforskningen. När 1937 en lärostol i filosofi blev ledig på grund av innehavarens död såg Wüst till att denna omvandlades till en professur i Germanistik istället. Till innehavare av den nya professuren utsågs den redan nämnde professorn i Kiel, Otto Höfler.[92]

Otto Höfler tillhörde även han den grupp av völkisch-akademiker som gjorde karriär inom universitetsvärlden i det nationalsocialistiska Tyskland. Han hade studerat i Wien och Kiel, främst folkloristik, språk- och religionsvetenskap, och räknas till den så kallade ritualistiska skolan inom folklivsforskningen som grundats av Rudolf Much.[93] Höfler disputerade i Wien på en avhandling om tyska låneord i skandinavien. Under sin studietid i Wien hade han även engagerat sig i den nationalsocialistiska rörelsen och bland annat tillhört partiets ”Ordnertruppe” som senare skulle utvecklas till SA. Från och med 1928 arbetade Höfler som lektor i svenska vid Uppsala universitet och kunde under denna tid inte vara inskriven medlem av NSDAP i sin egenskap av

---

[90] Brev till rektor från ledaren för Dozentenschaft der Universität München 1937-04-17, UAM, PA allg. 851.

[91] Redogörelse 1938-07-11. Avskrift i UAM, PA allg. 851.

[92] Schreiber 2008, s. 121-122.

[93] För en närmare analys av Höflers vetenskapliga arbeten inom ramen för den så kallade Much-skolan se Zimmermann 1995, 201-221.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

svensk statsanställd. Enligt egen utsago unyttjade han dock sin position som lektor till nationalsocialistisk kulturpolitik.[94] Under sin tid i Sverige skrev Höfler även sin berömda undersökning om forngermanska mannaförbund som gavs ut 1934 under titeln *Kultische Geheimbünde der Germanen*. I denna bok argumenterar Höfler för att det i det urgermanska samhället hade funnits en dödskult som uteslutande bestod av av unga män och att denna kult var den germanska kulturens centrum.[95] Höflers teori kom att få ett stort genomslag både inom den akademiska folklivsforskningen och religionsvetenskapen, men även i nationalsocialistiska kretsar, inte minst inom SS. 1935 blev Otto Höfler professor i tyska språket och tysk litteraturhistoria i Kiel.[96]

Liksom Wüst var Höfler var aktiv som rådgivare inom SS-Ahnenerbe, om än inte medlem i SS, och det var delvis på grund av ett av Ahnenerbes stora projekt, en uppslagsbok i ”Germankunskap” (Germanenkunde) som Wüst ville att Höfler skulle flytta till München.[97] För att få igenom Höflers utnämning ingrep Heinrich Himmler personligen och förordade Höflers professur direkt hos bildnings- och vetenskapsministern Bernhard Rust med motiveringen att Höfler behövdes inom SS för utforskandet av det germanska arvet.[98] I december 1937 skickade Wüst in en ansökan till det bayerska statsministeriet för undervisning som kan ses som ett nyckeldokument för hur han föreställde sig den framtida inriktningen på germanistiken i München. Wüst hävdade här att den moderna germanistiken sysselsatte sig för mycket med språklära och alldeles för lite med ”realia”, som för honom betydde mytologi och historisk folklivsforskning. Det växande intresset för Norden i allmänhet i kombination med detta akademiska ointresse hade lett till att många icke-akademiker etablerat sig inom detta område. Bristen på studier av den forngermanerna kulturen inom germanistiken och den dilettantiska forskning som bedrevs av lekmän skadade därmed det Tredje rikets anseende utomlands, enligt Wüst, eftersom man där lyfte fram dessa dilettanter som den tyska vetenskapens främsta representanter efter 1933. Forskning om den forngermanska kulturen var dessutom viktig eftersom kunskaper i dessa ”kulturella grundfrågor” var en nödvändighet för den nya staten och därutöver ansåg han det vara en fråga om ära för universitetet i ”Hauptstadt der Bewegung” att ha ett institut för germansk fornforskning.[99] Det är uppenbart att Wüst här förberedde marken

[94] Gajek 1997, s. 179.

[95] Jfr. Arvidsson 2000, s. 225-230.

[96] Gajek 1997, s. 177-178.

[97] Zernack 2005, s. 51. För Höflers arbete inom Ahnenerbe innan flytten till München se Kater 1997, s. 83-84.

[98] Schreiber 2008, s. 123.

[99] Brev till Bayer. Staatsministerium für Unterricht und Kultus från Wüst 1937-12-28, BayHStA MK 69694. Se även Schreiber 2008, s. 122-123 samt Zernack 2005, s. 52.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

både för en utnämning av Höfler och för en koncentration på studiet av ”Norden” inom ramen för germanistiken i München.

Under 1938 inledde universitetet och utbildningsministeriet förhandlingar med Otto Höfler angående hans professur. Intressant nog var en av de saker Höfler krävde under förhandlingarna med det bayerska utbildningsministeriet att lektorn i Kiel, den redan nämnde Erland Rosell, skulle erbjudas att bli lektor i München. Ministeriet hade inga grundläggande invändningar mot Rosell som person eller mot inrättandet av ett lektorat men framhöll att den ekonomiska situationen fortfarande var sådan att ett fast lektorat inte kunde inrättas. Man enades därför med Höfler om att göra inrättandet av ett lektorat till en senare fråga som fick vänta tills dess denne installerats som professor.[100] Än en gång stupade alltså inrättandet av ett lektorat i München på ekonomin. Det var med största sannolikhet den ekonomiska situationen som även denna gång gjorde att Rosell valde att inte följa Otto Höfler till München utan stannade i Kiel fram till 1939.

Misstämningar i de svensk-tyska kontakterna

Det vakanta lektoratet i München kom att leda till misstämningar i de svensk-tyska kontakterna. Efter det att Hansson sagt upp sig rekommenderade han sin vän Carl-Henrik Wittrock som sin efterträdare till upplysningsnämnden.[101] Utan att ha haft kontakt med vare sig Auswärtiges Amt eller universitetet i München lämnade Wittrock på våren 1938 in sina betyg till upplysningsnämnden som i sin tur kompetensförklarade honom. Ett besked om att detta skett meddelades Auswärtiges Amt som även ombads att vidareleda informationen till München.[102] Upplysningsnämndens agerande ledde till viss förvirring hos berörda institutioner i Tyskland. Det bayerska undervisningsministeriet kontaktade universitetet i München för att ta reda på om förhandlingar fördes med Wittrock. Samtidigt påpekade man att de pågående förhandlingarna om ett kulturavtal med Sverige kunde ha viss påverkan på tillsättningen av lektoratet.[103] Wüsts svar blev att inga förhandlingar fördes med Wittrock utan att han endast löst talat om efterträdare med Hansson.[104]

Tillsättandet av lektor i München på officiell väg kom att dra ut på tiden. Detta verkar ha berott på att tyska myndigheter, främst Auswärtiges Amt och REM,

---

[100] Se PM ”Betreff: Berufsverhandlungen mit o. Professor Höfler - Kiel” 1938-04-29, BayHStA MK 69694.

[101] Brev till upplysningsnämnden från Herman Hansson 1938-05-15, RA UN vol. 17.

[102] Verbalnote till AA från svenska ambassaden i Berlin, PolArch R64108.

[103] Brev till rektor från Bayer. Staatsministerium für Unterricht und Kultus 1938-08-26, UAM Y-XVII-45 vol. 2.

[104] Brev till rektor från Walther Wüst 1938-09-10, UAM Y-XVII-45 vol. 2.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

ville använda det vakanta lektoratet som påtryckningsmedel under de pågående förhandlingarna med Sverige om ett kulturavtal och reciprocitet vad gällde tillsättandet av utlandslektorer. Dessutom spelade situationen i Sverige in. I en rapport till Eric von Post hösten 1938 berättade pressattaché Damgren att man från tyskt håll var missnöjd med hur de tyska lektorerna utsågs i Sverige och därför förhalade tillsättningen i München.[105] Situationen kring lektoratet i München är därför också ett bra exempel på den kamp om politiskt inflytande som fördes mellan de olika institutionerna inom stat och parti i NS-Tyskland. Även om Wüst försökte omforma fakulteten i München med stöd från Heinrich Himmler och SS så var man beroende av pengar från det statliga utbildningsministeriet som i fallet med utlandslektorerna hade en helt annan politisk agenda, nämligen att få till stånd ett kulturavtal med Sverige.

Stig Wikander blir lektor

Samtidigt som Auswärtiges Amt och REM förhalade tillsättningen av lektoratet fortsatte Wüst och den nytillträdde Höfler att institutionalisera en ”nordisk” inriktning på germanistiken i München. Eftersom REM inte ville tillsätta lektoratet av politiska skäl men undervisning i skandinaviska språk ansågs vara en viktig del av verksamheten var man dock tvungen att hitta en annan lösning vad gällde språkundervisningen. Denna lösning kom att heta Stig Wikander.

Stig Wikander (1908-1983) var en svensk iranist och hade 1938 precis blivit docent på en avhandling om mannaförbund i det gamla Iran. Han hade haft täta vetenskapliga kontakter med Otto Höfler sedan dennes verksamhet som lektor i Uppsala och Wikanders bok *Der arische Männerbund* var enligt religionshistorikern Stefan Arvidsson direkt influerad av Höflers *Kultische Geheimbünde der Germanen* och ett försök från Wikanders sida att bevisa att Höflers teorier om de germanska mannaförbunden även gällde för de ariska folken i det gamla Iran.[106] Wikander var mycket influerad av den vändning vetenskaperna tog Tyskland efter 1933, vilket inte minst framgår av ett brev till Vilhelm Scharp: ”Jag har lärt mig mycket för vetenskapen av den nya andan i Tyskland, särskilt att anlägga sociologiska perspektiv på hittills ganska ytligt behandlade religionshistoriska företeelser…”[107] Även politiskt intog Wikander och Höfler liknande positioner på den yttersta högerkanten. Detta framgår till exempel av Wikanders engagemang i Riksförbundet Sverige-Tyskland samt av hans arbete för tidskriften Fri Opposition.[108]

---

[105] Brev till Eric von Post från K. A. Damgren 1938-11-02, RA, UN vol. 17.

[106] Jfr Lincoln 1999, s. 126, Arvidsson 2000, s. 230 samt Arvidsson 2002, s. 58-59. Se även Timuş 2008.

[107] Brev till Vilhelm Scharp från Stig Wikander 1938-06-06, KB, Vilhelm Scharps samling L136:1/Wikander.

[108] Lincoln 1999, s. 126, Arvidsson 2002, s. 58 samt s. 61-63.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Redan våren 1937 hade Höfler försökt att få Wikander att komma till en mindre konferens i Kiel. Höflers idé med sammankomsten var att samla vetenskapsmän med intresse för forntida politiska organisationsformer som i det stor hela delade politisk hållning.[109] Konferensen blev aldrig av, vilket Höfler beklagade i ett brev till Wikander ett år senare, skrivet med anledning av färdigställandet av Der arische Männerbund och Wikanders docentur. I samma brev föreslår Höfler Wikander att skicka boken till viktiga forskare i Tyskland med nazistsympatier, som Wüst och Jakob Wilhelm Hauer, samt att han ser stor möjligheter för Wikander att få ge ut en ny och reviderad utgåva av boken på SS-Ahnenerbes eget förlag.[110] Höflers förslag stötte på stort intresse hos Wikander och i ett brev till fadern skrivet i oktober 1938 berättar han att kommer att åka till München för att arbeta på en ny upplaga av boken. Den nya upplagan ska komma ut på Ahnenerbes förlag och han han har fått löfte om att få använda sig av Walther Wüsts samlingar för den nya, utökade, upplagan.[111]

Wikanders närvaro i München kom lägligt för Höfler och Wüst. Här hade man en ung svensk akademiker som var positivt inställd både till det Tredje Riket och den typ av vetenskap som de ville genomdriva i München. I december 1938 skickade Walther Wüst en ansökan om att Wikander skulle få vikariera som lektor till det bayerska undervisningsministeriet. Wüst föreslog inte att Wikander skulle få lektoratet, utan att han skulle få ett ”Lehrauftrag”, det vill säga undervisning på lösa timmar.[112] Därmed slapp Wüst konflikter med REM, som ju ville lämna lektoratet vakant för att använda det som påtryckningsmedel mot Sverige, och i förlängningen undvek han även eventuella konflikter med Auswärtiges Amt och svenska myndigheter. Med Wüsts brev följde ett intyg över Wikander från Otto Höfler. Här framhölls än en gång nödvändigheten av att den nordiska språkundervisningen upprätthölls och att det vore bra om Wikander kunde agera vikarie eftersom denne ändå var i München för att forska och för att arbeta tillsammans med Wüst. Höfler betonade särskilt att Wikander var en mycket nationellt inställd vetenskapsman och att han hade en ovanligt stor förståelse för det nya Tysklands problem.[113]

---

[109] Brev till Stig Wikander från Otto Höfler 1937-05-27, UUB, Stig Wikanders samling, Brev från utländska skribenter H-K. Otto Höfler.

[110] Brev till Stig Wikander från Otto Höfler 1938-06-20, UUB, Stig Wikanders samling, Brev från utländska skribenter H-K. Otto Höfler.

[111] Brev till fadern från Stig Wikander 1938-10-14, UUB, Stig Wikanders samling, NC: 1468, Brev till föräldrarna 1938 MT 6.

[112] Brev till Bayer. Staatsministerium für Unterricht und Kultus från Walther Wüst, 1938-12-02, UAM Y-XVII-45 vol. 2. Det faktum att Wikander undervisade på lösa timmar gjorde att hans kurser inte kungjordes i de förteckningar över föreläsningar och kurser som gavs ut innan varje semester och det finns därför inga ledtrådar till vad Wikander föreläste om eller vad undervisningen i övrigt innehöll.

[113] Intyg från Otto Höfler 1938-11-19, UAM Y-XVII-45 vol. 2. En kopia finns även i BayHStA MK 69918.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Wikander fick ett förordnande för vinterterminen 1938/39 som sedemera förlängdes till att omfatta även sommarterminen 1939.[114]

Nyheten om Wikanders utnämning nådde upplysningsnämnden på omvägar. Anställandet av Wikander utan föregående kompetensförklaring och ignorerandet av Wittrocks ansökan sågs som ett svar på den från tysk sida så misshagliga anställningen av tysk lektor i Göteborg. Wikander själv verkar dock ha varit ovetande om att en annan person från Sverige redan sökt lektoratet.[115] Han tog själv kontakt med upplysningsnämnden och beskrev lektoratets studentantal och resurser. Framför allt framhävde han att biblioteken hade ett mycket dåligt utbud av svenska böcker, men trodde att detta snart skulle ändra sig i och med att Otto Höfler blivit professor. Höflers mer folkloristiska inriktning verkar ha haft ett starkt genomslag bland studenterna. Enligt Wikander var nästan alla deltagare i svenskakurserna folklorister och på avancerad nivå har han därför i första hand använt sig av folkloristiska originaltexter som Olof Hyltén-Cavallius, *Wärend och Wirdarne* (2 band, 1863-1868) inom undervisningen.[116]

Till en början var Wikander mycket positivt inställd till samarbetet med Höfler och Wüst och till sin tjänst som lektor. Detta framgår av ett brev till fadern skrivet direkt efter upptagandet av undervisningen i svenska:

> Det är otroligt vad det finns mycket som kan redas ut med en sociologiska synen [sic] på myterna, och vi finna dagligen mer o. mer paralleller mellan arisk [sic] och germanskt, så här skall nog bli sköna soppor! Kanske var igrunden denna exil det bästa som kunde hända mig. Blir jag ordinarie lektor nästa termin, så vet jag faktiskt inte hur länge jag stannar här till slut…..[117]

Wikanders optimism hade antagligen flera orsaker. Arbetet tillsammans med Wüst och Höfler var en av dem, möjligheten till en anställning i München en annan. I flera brev till fadern skrivna under våren 1939 framgår också att Wikander såg mycket pessimistiskt på sina möjligheter till en fortsatt akademisk karriär i Sverige.[118] En av anledningarna till detta var antgligen det faktum att han endast tillerkänts docentkompetens i persiska men däremot inte i sanskrit eller indoeuropeisk lingvistik. Enligt religionshistorikern Bruce Lincoln var

---

[114] Se brev till rektor från Bayer. Staatsministerium für Unterricht und Kultus 1938-12-15 samt 1939-05-05. Wikanders ersättning fastställs här till 1000 RM per termin. BayHStA MK 69918.

[115] Se t.ex. brev till Eric von Post från K. A. Damgren 1938-12-28, RA, UN vol. 17.

[116] Brev till Eric von Post från Stig Wikander 1939-02-24, RA, UN vol. 35. Notera att Wikander skriver ”Värend och Virdarne” i brevet.

[117] Brev till fadern från Stig Wikander 1938-12-07, UUB, Stig Wikanders samling, NC: 1468, Brev till föräldrarna 1938 MT 6.

[118] Brev till fadern från Stig Wikander 1939-02-20 samt 1939-03-24, UUB, Stig Wikanders samling, NC: 1468, Brev till föräldrarna 1939 MT 7.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

detta anledningen till att det var omöjligt för Wikander att få en tjänst i Sverige under många år.[119]

Wikanders inställning till att stanna som lektor i München var dock inte heller odelat positiv. Anställningsförhållandena verkar ha varit för osäkra för hans smak och hans vetenskapliga intressen låg inte inom nordistiken utan var iranistik och jämförande språkforskning. Wikander var dock inte ointresserad av att fortsätta som lektor, men ville byta land och instresserade sig särskilt för arbetet som svensk lektor i Kaunas i Litauen. I brev till Vilhelm Scharp framhöll Wikander särskilt att han ville lära sig litauiska för att lägga en grund för jämförande språkstudier[120] och för att han ville meritera sig på litauiskt språkmaterial.[121] I ett brev till Scharp bad Wikander om stöd för sin ansökan. Här framfördes dels argumentet att lektoratet i Kaunas skulle främja karriärern, dels att Scharp och upplysningsnämnden skulle vinna politiskt på att Wikander hamnade i Kaunas och inte fortsatte i München: ”Om du vidare lägger vikt på att besätta härvarande lektorat med den absolut pålitliga knalldemokraten, och att undandraga mig miljöns som Du sett kontagiösa verkningar, så är det bara ytterligare ett skäl att stödja min senaste ansökan.”[122] Här blir det uppenbart att Wikander mycket väl visste att upplysningsnämnden, och främst Vilhelm Scharp, lade stor vikt vid lektorer utan extrema politiska åsikter och att Wikander hoppades kunna utnyttja detta faktum för att få ett fast lektorat. Samtidigt blir det tydligt att Wikander i mångt och mycket delade Wüsts och Höflers politiska inställning.

Under våren 1939 höll därför Wikander alla möjligheter öppna. Samtidigt som han bad Scharp om hjälp med att få lektoratet i Kaunas fördjupade han samarbetet med Wüst och Höfler som båda var intresserade av att behålla honom i München. Som framgår av brev till fadern erbjöd Wüst Wikander att publicera artiklar i de vetenskapliga tidskrifter Wüst gav ut och Wikander hade även börjat sondera möjligheterna till att bli docent i Tyskland. ”Wüsts bekantskap är ovärdelig och torde ännu leda till mkt.” skrev Wikander till sin far i maj 1939.[123] Wüst erbjöd även Wikander att skriva de Iran-relaterade artiklarna för hans stora planerade uppslagsverk ”Reallexikon der Indogermanischen Mythologie”.[124] I ett brev till fadern skrivet i juni 1939

---

[119] Lincoln 1999, s. 262, not 31.

[120] Brev till Vilhelm Scharp från Stig Wikander 1939-04-15, KB, Vilhelm Scharps samling L136:1/Wikander.

[121] Brev till Vilhelm Scharp från Stig Wikander 1939-05-22, KB, Vilhelm Scharps samling L136:1/Wikander.

[122] Brev till Vilhelm Scharp från Stig Wikander 1939-04-15, KB, Vilhelm Scharps samling L136:1/Wikander.

[123] Brev till fadern från Stig Wikander 1939-05-19, UUB, Stig Wikanders samling, NC: 1468, Brev till föräldrarna 1939 MT 7.

[124] Brev till fadern från Stig Wikander 1939-06-08, UUB, Stig Wikanders samling, NC: 1468, Brev till föräldrarna 1939 MT 7.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

skriver Wikander att han hoppas kunna stanna i München och ber samtidigt fadern att spela ovetande om Vilhelm Scharp skulle höra av sig eftersom han inte vill ha problem med upplysningsnämnden.[125] Bara en månad senare skickade dock Wikander en formell ansökan om kompetensförklaring för Münchenlektoratet.[126] Kaunas förblev dock det viktigaste, som han skrev i ett brev till Scharp, särskilt eftersom den tysk-ryska icke-angreppspakten av den 23 augusti 1939 skulle öppna för kontakter med de ryska orientalisterna samt ”vissa forskningsresor som man trodde skulle vara otänkbara många år framåt.”[127] Inför Scharp hävdade Wikander att han hade sökt lektoratet i München för att ”hålla sig flytande”, trots att han därmed, som han uttryckte det, ”ytterligare misshagat vissa höga herrar”.[128] Wikander hade antagligen kunnat fortsätta som fast anställd lektor i München utan kompetensförklaring från upplysningsnämnden. Förutom goda kontakter med Wüst och Höfler hade Wikanders ansökan stöd från Nordische Gesellschaft i München som i ett brev till det bayerska undervisningsministeriet framhöll lektoratets kulturpolitiska betydelse och samtidigt talade sig varma för Wikander som lektor i dennes egenskap av ”Führer” för den nationella svenska ungdomen.[129] Wikanders ansökan om en kompetensförklaring hos upplysningsnämnden ska därför ses som en strategi från dennes sida för att inte förstöra sina framtida karriärmöjligheter i Sverige.

Än en gång skulle dock ekonomin sätta stopp för Walther Wüsts och Otto Höflers planer. Det bayerska utbildningsministeriet ställde inga ytterligare medel till förfogande och Wikander drog därför i september 1939 tillbaka sin ansökan om kompetensförklaring eftersom han erfarit att lektoratet i München antagligen aldrig skulle bli någonting annat än ett provisorium. Samtidigt anklagade han nämnden för att deras behandling av hans ansökan influerats av rykten om att han under sin tid i München bedrivit ”mot svenska intressen illojal politisk verksamhet.”[130] Nämnden verkar aldrig ha svarat på eller tagit ställning till dessa anklagelser.

Det tyska överfallet på Polen den första september 1939 och Andra världskrigets utbrott gjorde att frågan om tillsättningen av lektoratet förlorade i prioritet, både från svenskt och tyskt håll. I maj 1940 meddelade kort och koncist Auswärtiges Amt den svenska ambassaden i Berlin att den tyske

---

[125] Brev till fadern från Stig Wikander 1939-06-02, UUB, Stig Wikanders samling, NC: 1468, Brev till föräldrarna 1939 MT 7.

[126] Ansökan till upplysningsnämnden från Stig Wikander 1939-07-05, RA, UN vol. 35.

[127] Brev till Vilhelm Scharp från Stig Wikander 1939-08-23, KB, Vilhelm Scharps samling L136:1/Wikander.

[128] Brev till Vilhelm Scharp från Stig Wikander 1939-08-23, KB, Vilhelm Scharps samling L136:1/Wikander.

[129] Brev till Bayer. Staatsministerium für Unterricht und Kultus från Nordische Gesellschaft i München 1939-08-21, UAM Y-XVII-45 vol. 2.

[130] Brev till Dahlman från Stig Wikander 1939-09-03, RA, UN vol. 35.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

medborgaren doktor Wolf-Rottkay från universitetet i Greifswald numera innehade lektoratet i München.[131] Därefter förlorade svenska myndigheter intresset för lektoratets framtida öde och de tyska myndigheterna skickade heller aldrig någon förfrågan om förmedling av lektorer till upplysningsnämnden angående lektoratet i München.

Stig Wikander och Otto Höfler fortsatte att hålla kontakten efter det att Wikander återvänt till Sverige och Höfler gav inte upp planerna på att ge Wikander ett arbete i det nationalsocialistiska Tyskland. 1941 fick Höfler ett erbjudande om en professur vid Reichsuniversität Straßburg, ett nygrundat tyskspråkigt universitet i det ockuperade Frankrike. Detta var ett av flera så kallade ”Grenzlanduniversität” som grundades för att sprida nationalsocialistiska vetenskapliga ideal i de ockuperade områdena.[132] Höfler erbjöd i ett brev Wikander att överta ett fast lektorat för svenska vid det institut han ämnade inrätta i Strasbourg. Arbetet skulle vara lätt, skrev han, och det skulle ge Wikander mycket möjlighet till forskning. Dessutom planerade Höfler att samla likasinnade forskare i den filosofiska fakulteten.[133] Wikanders svar är inte bekannt, men i upplysningsnämndens material finns ingenting som tyder på att lektoratet någonsin inrättades.

Slutsatser

Fallet med lektoratet i München visar att det fanns försök i det nationalsocialistiska Tyskland att göra lektoraten till en del i en ideologiserad vetenskap om Norden och det forngermanska samhället. Den retorik som gick ut på att framhäva vikten hos en germanistik som var inriktad på Norden som Walther Wüst och Otto Höfler använde visade sig vara framgångsrik. Inte minst lyckades de att utverka stöd till lektoratet från NS-kontrollerade organisationer som Alexander von Humboldt-stiftelsen, SS-Ahnenerbe och Nordische Gesellschaft eller från rena partiorganisationer som SS. Detta stöd var dock inte permanent och Wüsts och Höflers ställning gentemot den tyska staten måste ses som relativt svag. Samtidigt visar ju nämligen händelserna i München att stöd och uppbackning från en eller flera nationalsocialistiska organisationer inte nödvändigtvis betydde att ekonomiska medel för lektoraten ställdes till förfogande. Särskilt Wikanders fasta anställning förhindrades av den politik som fördes av Auswärtiges Amt och REM med avsikt att tillskansa sig inflytande över de tyska lektoraten i Sverige.

Politiska överväganden spelade även en stor roll för utnämnandet av lektor till detta lektorat. Herman Hansson hade i sin egenskap av ung svensk, medlem

131 Verbalnote från Auswärtiges Amt. Avskrift i RA, UN vol. 35.

132 De andra var universiteten i Kiel, Königsberg, Prag och Poznan (ty. Posen).

133 Brev till Stig Wikander från Otto Höfler 1941-03-20, UUB, Stig Wikanders samling, Brev från utländska skribenter H-K. Otto Höfler.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

i en svensk organisation på högerkanten och Humboldt-stipendiat de rätta politiska åsikterna för att komma i fråga för en lektorsanställning. Samma sak kan sägas om Stig Wikander, som även han hade en politisk inställning som var gångbar i det Tredje riket. Att han dessutom forskade på liknande teman som Walther Wüst och Otto Höfler och dessutom sedan tidigare kände den sistnämnde var, som visats ovan, huvudanledningen till att han erbjöds att arbeta som lektor.

Lektoratet i München tillsattes alltså utifrån politiska premisser i större utsträckning än andra lektorat på grund av hela den nyriktning av den filosofiska fakulteten som Walther Wüst ville genomföra. Upplysningsnämnden och svenska myndigheter lämnades i stort sett utanför och hölls borta från att påverka tillsättningen av lektoratet i München. Detta berodde i första hand på den tyska utrikespolitiken och den konflikt som uppstod i samband med det strandade tysk-svenska kulturavtalet och lektorstillsättningen i Göteborg 1938. Samtidigt ledde just denna vägran att låta den svenska staten vara med och bestämma över tillsättningarna till att det blev omöjligt för Wüst att få en svensk som lektor efter det att Wikander lämnat staden. Antagligen hade ett osäkert och underfinansierat lektorat som det i München behövt de extra pengar och fördelar som svenska staten och riksföreningen hade kunnat erbjuda. Detta hade dock gett de svenska aktörerna möjlighet att bestämma över lektoratets tillsättande. I valet mellan att låta svenska staten utöva inflytande och att anställa en tysk medborgare, valde dock Wüst och Höfler det senare, vilket i sin tur gjorde att lektoratet aldrig kunde bli en permanent inrättning.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Källor och litteratur

Arkivkällor

Riksarkivet Stockholm (RA)
Utrikesdepartementet, 1920-års dossiersystem (UD)
HP 3681, Anslag för upplysningsverksamhet i utlandet
HP 3692, Nyhetsförmedling Sverige-Utlandet
P 1008, Föreläsningar av svenskar

Upplysningsnämnden (UN)
Vol. 16, Svenska universitetslärare i utlandet. Tyskland 1936-1937
Vol. 17, Svenska universitetslärare i utlandet, Tyskland 1938 samt 1943-45
Vol. 35, Svenska universitetslärare i utlandet, Tyskland 1939-1942

Göteborgs universitetsbibliotek (GUB)
Vilhelm Lundströms brevsamling

Uppsala Universitetsbibliotek Carolina Rediviva (UUB)
Stig Wikanders samling
Brev från utländska skribenter H-K
NC: 1468, Låda med personlig korrespondens
Häri:
MT 6, kuvert med brev till föräldrarna 1938
MT 7, kuvert med brev till föräldrarna 1939

Kungliga biblioteket i Stockholm (KB)
Vilhelm Scharps samling
L136:1, brev till Vilhelm Scharp
L136:2, brev från Vilhelm Scharp

Göteborgs landsarkiv (GLA)

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Riksföreningen Sverigekontakt
Riksföreningens arkiv
AIV:1, Lektoratsavdelningen

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin (PolArch)
R64028,
R64108, Hochschulwesen und Studium

Universitätsarchiv Ernst Moritz Arndt-Universität Greifswald (UAG)
K 628, Die Nordischen Auslands-Institute
PA 1, Personalakte Stellan Arvidson
PA 44, Personalakte Günther Falk
R 1010, Die Anstellung eines Lektors der schwedischen Sprache 1927-1947

Universitätsarchiv Ludwigs Maximilian-Universität München (UAM)
PA allg. 851, Personalakte Hermann [sic] Hansson
Y-XVII-45 vol. 1, Isländisch-Skandinavisches Lektorat
Y-XVII-45 vol. 2, Isländisch-Skandinavisches Lektorat

Universitätsarchiv Humboldt-Universität zu Berlin (UAB)
Phil.Fak. 1949

Universitätsarchiv Friedrich Schiller-Universität Jena (UAJ)
BA 489, Anstellung der Lektoren 1921-1938
M 635, Lektoren, Lehrer der freien Künste und andere verschiedene Personalangelegenheiten

Bayerisches Hauptstaatsarchiv München (BayHStA)
Ministerium für Wissenschaft und Kultus
MK 69694, Universität München. Philosophische Fakultät. Ordentliche Professur für Germanische Philologie und Volkskunde
MK 69906, Universität München. Lektoren 1930-1954
MK 69918, Universität München. Schwedisches Lektorat 1938-39

Tryckt material innan 1945

Arvidson, Stellan, 1932, ”Mussolinis spådom”, i: *Clarté. Tidskrift för socialistisk politik och kultur, 5/1932*, s. 19-20.
Arvidson, Stellan, 1933, ”Katastrofen”, i: *Clarté. Tidskrift för socialistisk politik och kultur, 3/1933*, s. 11-12.
Carlsson, Holger, 1942, *Nazismen i Sverige. Ett varningsord*, Stockholm.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Nordisches Amt der Studentenschaft an der Universität Greifswald, 1933, ”Was ist mit Lektor Arvidson?”, i: *Greifswalder Universitäts-Zeitung* Nr. 3, 10. Mai 1933, s. 36-37.

Schürer von Waldheim, Max, 1938 [1913], *Prinz Maximilian Emanuel von Württemberg. Ein tapferer Dragonenoberst in Karls XII. Armee*, (Schweden und Nordeuropa Heft 4. Veröffentlichungen der Deutschen Gesellschaft zum Studium Schwedens), Greifswald.

Tryckt material efter 1945

Almgren, Birgitta, 2005, *Drömmen om norden. Nazistisk infiltration 1933-1945*, Stockholm.

Arvidsson, Stefan, 2000, *Ariska idoler. Den indoeuropeiska mytologin som ideologi och vetenskap*, Stockholm.

Arvidsson, Stefan, 2002, ”Stig Wikander och forskningen om ariska mannaförbund”, i: *Chaos. Dansk-norsk tidsskrift for religionshistoriske studier 38*, s. 55-68.

Ash, Mitchell G., 1996, ”Wissenschaft – Krieg – Modernität: Einführende Bemerkungen“, i: *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte 19,* s. 69-75.

Ash, Mitchell G., 2001, ”Wissenschaft und Politik als Ressourcen füreinander. Programmatische Überlegungen am Beispiel Deutschlands”, i: Jürgen Büschenfeld et. al. (Hg.), *Wissenschaftsgeschichte Heute. Festschrift für Peter Lundgreen*, Bielefeld, s. 117-134.

Berggren, Lena, 1999, *Nationell upplysning. Drag i den svenska antisemitismens idéhistoria*, Stockholm.

Bollmus, Reinhard, 2006 [1970], *Das Amt Rosenberg und seine Gegner. Studien zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem*, Stuttgart.

Bourdieu, Pierre, 1998, *Vom Gebrauch der Wissenschaft. Für eine klinische Soziologie des wissenschaftlichen Feldes*, Konstanz.

Bourdieu, Pierre, 2004, *Science of Science and Reflexivity*, Chicago.

Buschmann, Arno, 2000, *Nationalsozialistische Weltanschauung und Gesetzgebung 1933-1945. Band II. Dokumentation einer Entwickl*ung, Wien.

Elias, Norbert, 1982, ”Scientific Establishments”, i: Norbert Elias, Herminio Martins & Richard Whitley (ed.), *Scientific Establishments and Hierarchies. Sociology of the Sciences, Volume VI*, s. 3-69.

Falter, Jürgen W., 1998, ”Die ’Märzgefallenen’ von 1933. Neue Forschungsergebnisse zum sozialen Wandel innerhalb der NSDAP-Mitgliedschaft während der Machtergreifungsphase”, i: *Geschichte und Gesellschaft 24*, s. 595-616.

Friese, Wilhelm, 1993, ”75 Jahre Nordisches institut der Universität Greifswald”, i: *Skandinavistik 23*, s. 110-127.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Gajek, Esther, 1997, ”Germanenkunde und Nationalsozialismus. Zur Verflechtung von Wissenschaft und Politik am Beispiel Otto Höflers”, i: Richard Faber (Hg.), *Politische Religion – Religiöse Politik*, Würzburg, s. 173-204.

Heiber, Helmut, 1994, *Universität unterm Hakenkreuz. Teil 2: Die Kapitulation der Hohen Schulen. Das Jahr 1933 und seine Themen*. Band 2, München, London, New York & Paris.

Höll, Rainer, 1997, *Die Nordeuropa-Institute der Universität Greifswald von 1918 bis 1945*, Greifswald.

Junginger, Horst, 2008, ”From Buddha to Adolf Hitler. Walther Wüst and the Aryan Tradition, i: Horst Junginger (ed.), *The Study of Religion under the Impact of Fascism*, Leiden, s. 107-177.

Kater, Michael H., 1997 [1974], *Das ”Ahnenerbe“ der SS 1935-1945. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches*, München.

Langewiesche, Dieter, 1997, ”Die Universität Tübingen in der Zeit des Nationalsozialismus. Formen der Selbstgleichschaltung und Selbstbehauptung”, i: *Geschichte und Gesellschaft 23*, s. 618-646.

Lincoln, Bruce, 1999, *Theorizing Myth. Narrative, Ideology and Scholarship*, Chicago.

Lundgreen, Peter, 1985, ”Hochschulpolitik und Wissenschaft im Dritten Reich”, i: Peter Lundgreen (Hg.), *Wissenschaft im Dritten Reich*, Frankfurt am Main, s. 9-30.

Lööw, Helene, 2004, *Nazismen i Sverige 1924-1979. Pionjärerna, partierna, propagandan*, Stockholm.

Oredsson, Sverker, 1996, *Lunds universitet under andra världskriget. Motsättningar, debatter och hjälpinsatser*, Lund.

Parak, Michael, 2004, *Hochschule und Wissenschaft in zwei deutschen Diktaturen. Elitenaustausch an sächsischen Hochschulen 1933-1952*, Köln.

Schreiber, Maximilian, 2008, *Walther Wüst. Dekan und Rektor der Universität München 1935-1945*, München.

Stenholm, Brita, 1998, ”Stellan Arvidson und Greifswald”, i: *Germanisten 1-3 Jg. 3*, s. 86-89.

Szöllösi-Janze, Margit, 2000, ”Lebens-Geschichte – Wissenschafts-Geschichte. Vom Nutzen der Biographie für Geschichtswissenschaft und Wissenschaftsgeschichte”, i: *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte 23*, s. 17-35.

Timuş, Mihaela, 2008, ”’Quand l’Allemagne était leur Mecque…’ La science des religions chez Stig Wikander (1935-1941)”, i: Horst Junginger (ed.), *The Study of Religion under the Impact of Fascism*, Leiden, s. 205-228.

Zernack, Julia, 2005, ”Kontinuität als Problem der Wissenschaftsgeschichte. Otto Höfler und das Münchner Institut für Nordische Philologie und Germanische Altertumskunde”, i: Klaus Böldl & Miriam Kauko (Hg.), *Kontinuität in der Kritik. Zum 50jährigen Bestehen des Münchener*

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf

Nordistikinstituts: Historische und aktuelle Perspektiven der Skandinavistik, Freiburg im Breisgau, s. 47-72.

Zimmermann, Harm-Peer, 1995, ”Vom Schlaf der Vernunft. Deutsche Volkskunde an der Kieler Universität 1933 bis 1945”, i: Hans-Werner Prahl (Hg.), *Uni-Formierung des Geistes. Universität Kiel im Nationalsozialismus Band 1*, Kiel, s. 171-274.

Åhsberg, Bengt, 2003, ”Svensk-tyska studentförbindelser 1932-1939”, i: *Scandia 2003:2*, s. 171-208.

www.skeptron.uu.se/broady/sec/p-akerlund-andreas-081203-svenska-lektorat.pdf